

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **«СЛОВНИК ГОВІРКИ ОДНОГО СЕЛА: НАУКОВА І
КУЛЬТУРНА ЕВРИСТИЧНА ЦІННІСТЬ»**

Студентки 2 курсу МУФЗ групи
Освітньої програми Українська мова і література
Спеціальності 035. Філологія (Українська мова і література)

Галузі знань 01 Освіта

Ступеня вищої освіти магістра

Танчук Тетяни Володимирівни

Науковий керівник Гороф'янюк І.В.,
кандидат філологічних наук, доцент

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2019 рік

Тетяна Володимирівна Танчук

Словник говірки одного села: наукова і культурна евристична цінність (на матеріалі «Словника говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка): рукопис дипломної роботи на здобуття СВО магістр. Вінниця, 2019.

Дослідження говірки одного села дає можливість докладно зафіксувати різнорівневі мовні риси найменшої одиниці діалектної мови, а тому створює основу для подальшого глибшого й ґрунтовнішого вивчення говору та наріччя, уможлиблює з'ясування взаємозв'язку з літературною мовою та іншими мовами.

У магістерській роботі встановлено цінність словника однієї говірки для системного аналізу окремого говору за матеріалами «Словника говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка (Київ, 2015). Із цією метою автор охарактеризувала фонетичну, морфологічну та лексичну систему говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я; зіставила евристичний потенціал словникових статей і зв'язних діалектних текстів, представлених у Словнику; уточнила статус досліджуваної говірки, її належність до подільського говору південно-західного наріччя української мови; довела культурну цінність Словника.

Найбільше уваги в роботі зосереджено на комплексному дослідженню говірки, представленої у Словнику, на фонетичному, морфологічному та лексичному рівнях: подано опис фонетичної системи говірки, визначено типові для говірки реалізації фонем та нерегулярні фонетичні явища у системі голосних та приголосних; охарактеризовано морфологічні особливості досліджуваної говірки; проаналізовано лексичний склад говірки: слова згруповано за тематичними групами з метою виявлення культурологічного потенціалу Словника, систематизовано запозичену лексику.

Ключові слова: діалектні риси, говірка, подільський діалект, вокалізм, консонантизм, лексема, морфологічні особливості, словник.

Tetiana Volodymyrivna Tanchuk

The dialect dictionary of one village: scientific and cultural heuristic value (based on the material “The dialect dictionary of Shenderivka and other villages of Mogyliv Transnistria” by D. Krohmaliuk): manuscript of the thesis for the master’s degree. Vinnytsia, 2019.

The study of a dialect of one village gives us an opportunity to capture in details multilevel linguistic features of the smallest dialect unit, that’s why it provides a basis for further deeper studying of dialects and makes possible to understand the connection between literary language and other languages.

The master’s thesis establishes the value of a dialect of one village for the systematic analysis of a separate speech based on the materials of “The dialect dictionary of Shenderivka and other villages of Mogyliv Transnistria” by D. Krohmaliuk. For this purpose, the author has described the phonetic, morphological and lexical system of dialect of Shenderivka and other villages of Mogyliv Transnistia; compared the heuristic potential of the vocabulary articles and dialect texts, given in the Dictionary, clarified the status of the dialect in the south-western dialect of the Ukrainian dialect language; proved cultural value of the Dictionary.

The focus of the work was on the complex study of the dialect given in the Dictionary at the phonetic, morphological and lexical levels: the description of the phonetic system was given, the typical phonemes and not typical phonetic processes in system of vowels and consonants are identified; morphological features of study are characterized; lexical units of the dialect have analyzed: words have been grouped according to thematic groups with the purpose of revealing the cultural potential of the Dictionary.

Key words: dialect features, dialect, Podillia dialect, vocalism, consonantism, tokens, morphological features, dictionary.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....5

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Говірка одного села як об'єкт вивчення в мовознавстві.....	9
1.1. Дослідження говірки одного села в слов'янській діалектології...	9
1.1.1. Говірка одного села як предмет дослідження української діалектології.....	9
1.2. Говірка одного села Поділля як об'єкт аналізу.....	20
1.2.1. Російський досвід у вивченні говірки одного села.....	24
РОЗДІЛ 2. «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка: евристична цінність.....	27
2.1. Фонетичні особливості матеріалу Словника крізь призму подільської діалектології.....	29
2.2. Морфологічні особливості матеріалу Словника крізь призму подільської діалектології.....	39
2.3. Лексичні особливості Словника крізь призму подільської діалектології.....	43
2.3.1. Лексичні запозичення у Словнику.....	43
2.3.2. Огляд лексики Словника за тематичним принципом.....	47
2.4. Говіркові особливості текстів Словника – дослівної фонетичної розшифровки записів спогадів жителів села Шендерівка.....	57
2.4.1. Фонетичні особливості текстів.....	57
2.4.2. Морфологічні особливості текстів.....	60
2.5. Фразеологія Словника в «Окремих сталих виразах, прислів'ях, порівняннях тощо».....	62
ВИСНОВКИ.....	67
ЛІТЕРАТУРА.....	72
ДЖЕРЕЛА.....	83

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

англ. – англійська мова
анат. – анатомічне
бджільн. – бджільницьке
відм. – відмінок
давальн. відм. – давальний відмінок
дієсл. – дієслово
друга особа мн. – друга особа
множини дієслова
друга особа од. – друга особа
однини дієслова
див. – дивіться
ентомол. – ентомологічне
жарт. – жартівливе слово чи вираз
жін. – жіночий рід
застар. – застаріле слово
згруб. – згрубіле слово
зменш. – зменшувальне слово
зменш.-пестл. – зменшено-пестливе
слово
знах. відм. – знахідний відмінок
зневажл. – зневажливе слово
зоол. – зоологічне
ілюстр. – ілюстрації
ін. – інші
ірон. – іронічне слово
іхтіол. – іхтіологічне
кличн. відм. – кличний відмінок
кулін. – кулінарне
м. – місто
мед. – медичне
місц. відм. – місцевий відмінок
мн. – множина
молд. – молдавська мова
нак. спосіб дієсл. – наказовий
спосіб дієслова
нар. – народився (-лася)
напр. – наприклад
ор. відм. – орудний відмінок
одн. – однина
перекруч. – перекручене слово
перен. – переносне значення

перша особа мн. – перша особа
множини дієслова
перша особа одн. – перша особа
однини дієслова
пестл. – пестливе
пол. – польська мова
прийм. – прийменник
присл. – прислівник
реліг. – релігійне
риб. – рибальство
род. відм. – родовий відмінок
рос. – російська мова
рум. – румунська мова
р-ну – району
рр. – роки
с. – село
сад. – садівництво
сmt – селище міського типу
спол. – сполучник
ствердж. – стверджувальне
ст. – століття
третя особа мн. – третя особа
множини дієслова
третя особа одн. – третя особа
однини дієслова
тур. – турецька
част. – частка
чол. – чоловічий рід

ВСТУП

Жива народна мова будь-якого регіону України є колоритною, барвистою, цікавою, а тому основне завдання лінгвістів, дослідників-діалектологів і, звісно, кожної залюбленої у свій рідний край людини є збереження неповторної скарбниці, витвореної нашими предками з правіку. Українська літературна мова завжди збагачувалася і збагачується цілющими джерелами народних говорів, розширюючи свої виражальні та стилістичні можливості [54 с. 38].

Українська говірка одного села стала об'єктом вивчення багатьох діалектологів, зокрема таких, як А. Анісімова, Ю. Бідношия, І. Верхратський, Г. Воронич, О. Вінтоняк, С. Гаєвський, О. Горбач, І. Гороф'янюк, Н. Глуховцева, Є. Грицак, Ю. Гриценко, С. Гриценко, П. Гладкий, Л. Дика, І. Зілинський, М. Ломага, М. Лесюк, П. Лисенко, О. Малахівська, М. Негрич, Р. Осташ, Л. Осташ, П. Приступа, Н. Прилипко, М. Поістогова, П. Приступа, Л. Рябець, І. Сабадош та ін.

Дослідження говірки одного села дає можливість зафіксувати мовні риси на сучасному етапі та створює основу для подальшого глибшого й ґрунтовнішого вивчення говору та наріччя, уможлиблює з'ясування взаємозв'язку з літературною мовою, та іншими мовами. Відзначено, що говірка зазнає впливу літературної мови, ці зміни особливо помітні в мовленні представників молодшого покоління. Кількість носіїв українських говірок з кожним роком зменшується, тому вивчення говіркових специфічних рис є важливим із різних міркувань, зокрема й для вивчення історії української мови. Це й формує **актуальність нашої роботи**.

Мета – встановити цінність словника однієї говірки для системного аналізу окремого говору за матеріалами «Словника говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка (Крохмалюк 2015).

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) вивчити досвід українських і російських мовознавців щодо лексикографічного представлення говірки одного села;
- 2) охарактеризувати фонетичну систему говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я;
- 3) зіставити евристичний потенціал словникових статей і зв'язних діалектних текстів, представлених у Словнику Д. Крохмалюка;
- 4) за результатами проведеного дослідження уточнити статус говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я, її належність до мовно-територіальних утворень вищого рівня;
- 5) встановити культурну цінність Словника Д. Крохмалюка.

Об'єктом дослідження є говірка села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я.

Предметом дослідження – фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексикологічні особливості досліджуваної говірки.

Джерельною базою дипломної роботи слугував «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка (Крохмалюк 2015) із загальним обсягом близько 2500 діалектних слів, їхніх фонетичних варіантів та сталих виразів, записаних автором.

Методи дослідження. Як основний у дипломній роботі використано описовий метод, сукупність прийомів і методик якого уможливили виділення одиниць аналізу, їх членування, класифікацію та інтерпретацію фонетичних, морфологічних, синтаксичних та лексичних елементів говірки. Для з'ясування специфіки фонетичної та морфологічної системи говірки застосовано зіставний метод.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: робота виконана в межах науково-дослідної теми кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені

М. Коцюбинського «Дослідження мовної картини світу українців в її індивідуальному, регіональному та загальнонаціональному виявах».

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше комплексно проаналізовано словник однієї подільської говірки на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях.

Теоретичне значення праці полягає в розвитку й поглибленні окремих теоретичних положень про системне вивчення окремих українських говірок.

Практичну цінність дипломної роботи полягає в можливості використання результатів роботи у викладанні академічних дисциплін «Українська діалектологія», «Етнолінгвістика», «Українська фольклористика», «Сучасна українська літературна мова», «Стилістика сучасної української літературної мови».

Апробація результатів роботи. За результатами дипломної роботи опубліковано дві статті: «Зі спостережень над запозиченою лексикою в «Словнику говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка у збірнику наукових праць студентів «Подільська регіональна лексикологія: стан і перспективи» (матеріали VIII Всеукраїнської практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених (м. Вінниця, 11-12 квітня 2019 р.) та стаття «Говіркові особливості текстів у «Словнику говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка у збірнику «Науковий часопис Східноподільського лінгвокраєзнавчого центру» (м. Умань, 2019 р.).

Структура дипломної роботи включає вступ, два розділи (Розділ 1 «Говірка одного села як об'єкт вивчення в мовознавстві», Розділ 2 «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я Д. Крохмалюка: культурна евристична цінність»), висновки, список використаної літератури (120 позицій).

РОЗДІЛ 1. ГОВІРКА ОДНОГО СЕЛА ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ У МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Дослідження говірки одного села в слов'янській діалектології.

1.1.1. Говірка одного села як предмет дослідження української діалектології.

З-поміж усіх мовних рівнів чи не найбільше привертає увагу дослідників лексичний, що зумовлено незаперечною вагою слова і як мовленнєвої одиниці, і як носія культурної інформації, справжньою скарбницею якої є, без сумніву, діалектний лексикон [9, с.10]. Сьогодні не потребує доказів твердження О.О. Потебні «історія мови - це історія її говорів» [39, с.275]. У сучасній діалектології стає дедалі популярнішим вивчення говірок, адже праці такого типу мають велику історичну та лінгвістичну цінність.

Українська діалектологія почала розвиватися у другій половині 18 століття. Насамперед, це пов'язано з усвідомленням територіальних відмінностей мови, вчені намагалися окреслити межі поширення фонетичних явищ мови.

У 19 ст. студії з діалектології активізувалися у зв'язку із загальним піднесенням етнології, національними культурними рухами в різних слов'янських народів. Свідчення про діалектні явища у цей час ще мають несистемний характер, наводяться без необхідної локалізації. З'ясування діалектного членування зазнавало еволюції від орієнтовного окреслення «нарічень» і діалектів до складання діалектної карти; змінювалися обсяг і характер матеріалу — від принагідної фіксації до систематичного запису за питальниками, відобстеження невеликих мовних територій до охоплення української діалектної мови як цілості [85].

З кінця 19 ст. бере початок систематичне вивчення окремих говірок, що зосереджувалось при університетських кафедрах української та слов'янської

філології (Львів, Краків, Люблін, Прага, Київ), при центральних і місцевих наукових установах (Філологічній секції й Етнографічній комісії, НТШ, УНТ у Києві, Діалектологічній комісії Другого відділу РАН. Були складені діалектологічні питальники К. Михальчука, А. Кримського (1990 р.), О. Синявського (1924 р., 1927 р.) [50].

Уперше говірку як найменшу структурну одиницю діалектного членування мови виділив Костянтин Петрович Михальчук, який, опираючись на значний фактичний матеріал, у своїй праці “Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с говорами Галичины” (1877) [85] здійснив розгорнуту класифікацію українських говорів, виділив три наріччя – українське, поліське і червоноруське, враховуючи не лише діалектні, але й загальні етнографічні ознаки українського народу, детально схарактеризував їх фонетичні та морфологічні ознаки [74].

С. Гаєвський, український літературознавець, педагог, ще в 1915 році у Києві опублікував статтю «Говірка села Михиринець Старокостянтинівського повіту Волинської губернії» [25] (Філологічний збірник пам’яті К. Михальчука).

П. Гладкий, автор праці «Говірка села Блиставиці Гостомельського району на Київщині» [28] та «Говірка села Нехворощі Андрушівського району Бердичівської округи» [27].

У міжвоєнне двадцятиліття вийшли друком праці Євгена Грицака «Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі» [44], Івана Зілінського «Лемківська говірка села Явірок» [57].

Продуктивним для дослідження окремих говірок і груп говорів були 1950-1970 – і роки, коли розпочалося експедиційне збирання діалектних матеріалів до Атласу української мови, завдяки чому невдовзі з’явилися десятки публікацій, що подавали інформацію про діалектні особливості говірок з усіх наріч. Серед них праці П.С. Лисенка « Говірка с. Михайло-Коцюбинського Чернігівської області» [77], П.І. Приступи «Говірки Брюховицького району Львівської області» [103], [74, с.100].

У період Другої світової війни дослідження в означеному напрямку на певний час призупинилися. І лише в 1949-му році за постановою Редакційно - видавничої Ради Академії наук Української РСР побачив світ перший випуск збірника «Діалектологічний бюлетень». На його сторінках продовжилися діалектологічні студії про окремі говірки України.

XX ст. ознаменувалося в українській діалектології появою великої кількості монографічних досліджень, більшість із яких опубліковано у вигляді авторефератів, численних статей, програм – питальників, словників говірок та лінгвістичних атласів. Діалектологи вивчали такі говірки:

- 1) східнополіські: Ф. Жилко (1950 р.), П.Лисенко (1950 р. і 1953 р.), В. Брахов (1954 р.), С. Довгопол (1962 р.) та ін.;
- 2) середньополіські: П. Лисенко (1954 р.), Л. Рябець (1997 р.), Ю. Бідношия, Г. Воронич, Л. Москаленко, Л. Дика (2003-2005 рр.);
- 3) західнополіські: Д. Телентюк (1953 р.);
- 4) волинські: Л. Бова-Ковальчук (1954 р.);
- 5) подільські: Ф. Жилко (1950 р.), О. Мельничук (1950 і 1951 рр.), А. Дердюк (1955 р.), І. Грицютенко (1956 р.), І. Варченко(1959 р.), Н. Коваленко (2009 р.), Г. Березовська, І. Гороф'янук, Г. Краєвська, Т. Тищенко, О.Назаренко.
- 6) наддністрянські: П. Приступа (1953 р.), В. Пастушин (1953 р.), Т. Возний (1969 р.), Г. Аркушин (1996 р.), М. Лесюк (2008 р.) та ін.;
- 7) середньокарпатські: Й. Дзензелівський (1995 р.);
- 8) закарпатські: І. Сабадош (2008 р.), М. Ломага (2013 р.);
- 9) гуцульські: М. Негрич (2008 р.), О. Вінтоняк (2011 р.);
- 10) лемківські: Д. Бандрівський (1961 р.);
- 11) бойківські: Д. Бандрівський (1956 р.), Г. Кобиринка (2011 р.), Н. Хібеба (2012 р.);
- 12) середньонаддніпрянські: І. Варченко (1962 р.), Л. Рябець (1997 р.), Г. Березовська (2004 р.);

13) південно-східні: В. Карпова (1951 р.), Ф. Жилко (1954 р.), В. Ващенко (1955 р.), Й. Дзендзелівський (1955 р.), П. Лисенко (1955 р.), Г. Березовська (2002 р.), Л. Тищенко (2011 р.), М. Делюсто (2011 р.) та ін. [41, с. 48].

Перші статті з української діалектології в світлі нових вимог почали з'являтися на сторінках журналу «Мовознавство» АН У РСР з 1937 р. Наведемо декілька прикладів таких робіт.

Невеличкі статті Дм. Косенка і І. Омеляненка були вже присвячені описові тільки лексичних особливостей окремих говірок. У статті «Матеріали до вивчення мови колгоспного села» [69] Дм. Косенко передусім коротко зупиняється на завданнях, української діалектології. На його думку, українська діалектологія мусить вивчати не тільки спільні й відмінні риси між діалектами і літературною мовою, а й сходження та розходження в межах самих діалектів, говірок. Стаття Дм. Косенка була першою маленькою спробою описати зміни в лексиці, які сталися в українських говорах після Жовтня. Аналогічною до статті Дм. Косенка була і стаття І. Омеляненка «Із спостережень над мовою колгоспного села» [93]. За зібраними протягом 1935— 1936 рр. матеріалами автор сконстатував зміни в лексиці і фразеології південних говірок Київщини.

У кінці 30-х років в Інституті мовознавства АН УРСР розпочалась досить активна підготовка до укладання діалектологічного атласа української мови. Для того, щоб зібрати, матеріали для діалектологічного атласа української мови, потрібно було укласти спеціальну програму. В Ленінграді, в Інституті мови й мислення, така програма. «Вопросник» для збирання матеріалів до діалектологічного атласа російської мови була укладена групою мовознавців ще в 1936 р. На зразок цього «Вопросника» Ф. Жилко, П. Лисенко, М. Жовтобрюх у 1939 р. уклали «Питальник» для збирання матеріалів до діалектологічного атласа української мови. У 1940 р. цей «Питальник» літографським способом був опублікований і

розісланий кафедрам української мови університетів і педінститутів. З цього року і починає розгортатись робота по збиранню матеріалів для діалектологічного атласа української мови [88, с. 40-41].

«Атлас української мови» [3] – зібрання лінгвістичних карт, на яких відбито поширення явищ української мови на всій території й побутування. Було видано 3 томи (1984, 1988, 2001). Метою створення АУМ було з'ясування диференціації української мови, окреслення меж поширення її основних рис, вивчення характеру розвитку в сучасних говірках явищ прото-, давньо- та староукраїнської мови, виявлення діалектної основи літературної мови. АУМ охоплює 2359 населених пунктів, які репрезентують усі говори у межах України, окремі говірки суміжних територій (Молдови, Румунії, Словаччини, Польщі, Білорусі, Росії). Відносно рівномірно представлені старожитні та новостворені говірки. Матеріал збирався за допомогою програми-питальника, оформляється єдиною фонетичною транскрипцією, відбиває усі мовні рівні. Укладачі АУМ (Т.В. Назарова, Н.П. Прилипко, Л.М. Григорчук, Т.Ф. Жилко, Я.В. Закревська, І.О. Варченко, А.М. Залеський, Н.Й. Марчук, І. Г. Матвіяс) у 2006 році стали лауреатами Державної премії України в галузі науки і техніки.

У 1955 р. кафедра української мови Ужгородського державного університету видала «Діалектологічний збірник». У вступній статті «Завдання вивчення українських говорів Закарпаття» коротко розповідається про вивчення закарпатських українських говорів протягом XIX—XX ст. Кафедра накреслила такі основні завдання вивчення, закарпатських українських говорів на найближчі роки:

- 1) створити діалектологічний атлас українських говорів;
- 2) написати ряд монографічних праць про місцеві говори, особливо з лексики і синтаксису;
- 3) вивчити топонімічні назви Закарпаття;

4) написати на матеріалах численних пам'яток письменства, переважно XVI—XVIII ст. ряд розвідок з історичної діалектології [86, с. 73-74].

Одним із важливих завдань сучасної української діалектології є ґрунтовне комплексне дослідження окремих говірок як репрезентантів певного говору. І хоч монографічне дослідження окремої говірки в українській діалектології має вже свою історію, започатковану фундаментальною працею Я. Яніва про говірку Мошківців і Сівки Наддністрянської (1926 р.)¹, системне всебічне дослідження окремих говірок і нині становить радше виняток із правила, ніж закономірність. Із монографічних праць такого типу ще можна назвати хіба що студію М.Лесюка про говірку села Ковалівка на Коломийщині². Міркування Я.Рудницького про «брак у нас монографічних праць із окремих сіл проміжних діалектних територій»³ і сьогодні залишається актуальним.

Важливим здобутком української діалектології є вихід чотирьохтомної праці «Говірка села Машеве Чорнобильського району», що нині є найбільшим і найповнішим дослідженням діалектного мовлення носіїв говірки одного села. У чотирьох томах роботи, що створювались протягом 2003-2005 рр., зафіксовані діалектні тексти монологічного, діалогічного та полі логічного мовлення. Також праця такого типу важлива й тим, що має на меті зберегти увесь комплекс матеріальної та духовної культури уражених Чорнобильською катастрофою територій для майбутніх поколінь [13].

Окремої уваги заслуговує монографія Миколи Лесюка «Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)» [75]. «Народні говори — це та джерельна база, якою живиться й живе літературна

1

Janów J. Gwarama łuska Moszkowieci Siwkin addniestrzańskieju względnieniem wsiokolicznych / Jan Janów. — Lwów, 1926. — 232 s.

²Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) / Микола Лесюк. — Івано-Франківськ : Нова зоря, 2008. — 326 с.

³Рудницький Я. До бойківсько-наддністрянської мовної межі / Я. Рудницький // Літопис Бойківщини. — 1935. — № 5, ч. 6. — С. 9.

мова як інваріант загальнонаціональної мови народу», - зазначає М.П. Лесюк [75, с. 12]. Тому праці, присвячені дослідженню говірки будуть актуальними і в сучасному мовознавстві, адже «аналіз особливостей окремих говірок сприятиме глибшому вивченню і розумінню фонетичних та граматичних закономірностей, які діють у загальнонаціональній українській літературній мові. Живе народне мовлення відзначається простотою, чітким дотриманням історичних форм, виявляє різноманітні мовні засоби, виявлення яких дає змогу глибше пізнати творчу індивідуальність жителів того чи іншого регіону» [75, с. 84].

Монографія М. Лесюка має чітку структуру та охоплює різноаспектність говіркових явищ. М. Лесюк аналізує систему ковалівського вокалізму й консонантизму, визначаючи її спільні й відмінні риси з українською літературною мовою. Характеризує комбінаторні та позиційні звукові зміни в мовленнєвому потоці, зокрема асиміляція, дисиміляція, метатеза, епентеза, дієреза, гіперизми, протеза.

Автор вводить до книжки короткі відомості про історію мальовничого прикарпатського села Ковалівки — шахтарського центру.

У розділі «Ковалівська говірка як відображення покутсько-гуцульського мовного суміжжя» автор визначив спільні і відмінні риси говірки з української літературною мовою.

Також автор зазначає, що у мовленні ковалівчан є чимало росіянізмів, що зумовлене історико-економічними чинниками. Також М. Лесюк звертає увагу на те, що у мовленні мовців присутні і запозичені слова з німецької та польської мови.

Цінним є розділ «Із ковалівського лексикону», представлений словником, до якого «включені вибірково слова з живої розмовної мови ковалівчан, але лише ті, яких немає в літературній мові, або ті, що мають відмінне від літературних відповідників звучання чи значення» [75, с. 86].

Мовознавець аналізує офіційні та неофіційні назви і хресні імена ковалівчан, фразеологізми, прислів'я, приказки, жартівливі вислови та афоризми, які побутують у мешканців села.

У розділі «Ковалівські придибашки» автор зібрав короткі жартівливі розповіді, М. Лесюк не лише відобразив живе мовлення, але й записав спогади односельців про післявоєнні лихоліття, сталінські табори, окремі важливі події в житті села і його родин.

У «Післяслові» М. Лесюк слушно зазначає: «Таку книжку можна було б писати безкінечно, бо кожний день, кожної миті, виникають якісь нові слова, форми, вислови, якісь нові мовні факти, які варто було б зафіксувати, які відрізняються від тих, які унормовані літературною мовою. Тому ми цілком усвідомлюємо, що така книжка не може бути вичерпною, бо саме життя, мовний узус постійно поповнюють мовну скарбницю народу» (с. 327)

Дослідник довів, що діалектизми є тим потужним джерелом, яке живить літературну мову.

У дисертації К. Д. Глуховцевої «Динаміка українських східнословобожанських говірок» (2005 рік) [30] відтворено динаміку фонологічної (фонетичної), морфологічної та лексичної систем українських східнословобожанських говірок за різні проміжки часу – сто і п'ятдесят років, виявлено чинники змін фонологічної, морфологічної та лексичної систем, встановлено типологію змін у говірках та індекс динаміки одиниць різних мовних рівнів. Серед типів змін аналізованих явищ найбільш поширені такі: поява нових функціонально ідентичних, але формально відмінних явищ; зникнення мовних одиниць, які функціонували 50 років тому; функціональне звуження одного й розширення іншого явища; повна субституція одного явища іншим. Основою дослідження послужила робота О. Ветухова “Говор слободы Алексеевки Старобельского уезда Харьковской губернии” (РФВ. - Т. 34, 1894) [21], виконана на підставі польових записів 1894 році, що стало базою для порівняльного опису двох хронологічних зрізів, між якими проміжок часу сто років.

Вагомим кроком в українській діалектології є вихід у 2011 році дисертації О. Вінтоняк «Фонологічна, морфологічна і лексико-семантична система говірки села Баня-Березів Косівського району, що нині є однією із найповніших наукових праць, присвячених опису говірки одного села в Україні. У дисертації вперше комплексно досліджено говірку, яка репрезентує гуцульсько-покутське діалектне суміжжя, на фонологічному, морфологічному й лексико-семантичному рівнях. Відзначено, що говірка зазнає впливу літературної мови, ці зміни особливо помітні у представників молодшого покоління. Кількість носіїв говірки з кожним роком зменшується, тому вивчення її специфічних рис є важливим.

У роботі подано опис фонологічної системи говірки, визначено типові для говірки реалізації фонем та нерегулярні фонетичні явища у системі голосних та приголосних, що дає можливість ідентифікувати досліджувану говірку серед інших говірок південно-західного наріччя.

На основі аналізу діалектного матеріалу охарактеризовано морфологічні особливості досліджуваної говірки. Виявлено архаїчні збереження у системі частин мови, виявлено вплив літературної мови та встановлено спільні й відмінні риси з іншими говірками і сучасною літературною мовою.

У дослідженні проаналізовано лексику весільної обрядовості, з'ясовано її лексико-семантичні ознаки [22, с.17-18].

Використовуючи матеріали відділу діалектології Інституту української мови, висвітлені на офіційному сайті установи, ми вилучили праці, що стосуються говірки одного села. Ми згрупували їх за такими типами:

- 1) лексикографічні праці:
 - Астаф'єва М., Воронич Г. Словник гуцульських говірок Річки та Яворова: у 4-х томах [2].
 - Верхратский І. Словарець // Верхратський І. Про говір галицьких лемків [20].

- Горбач О. Південна буковинсько-покутська говірка с. Милемовець бл. Радовець. Словник // Горбач О. Зібрані статті VIII: Історія мови. Діалектологія. Лексикологія / Фотопередрук [34].

- Горбач О. Словник говірки села Негостина (Румунія) [35].

- Горбач О. Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща) [33].

- Осташ Р., Осташ Л. Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області [96].

- Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району [106].

2) хрестоматії текстів:

- Говірка села Машеве Чорнобильського району. Тексти. – Частина перша / Укладачі Ю.І. Бідношия, Л.В. Дика [13].

- Говірки Чорнобильської зони. Тексти / Упорядники П.Ю. Гриценко, Н.П. Прилипко, О.А. Малахівська, Л.А. Москаленко, Л.Г. Анісімова, Ю.Б. Бідношия, С.П. Гриценко, Л.В. Дика, М.В. Поістогова, Л.В. Рябець [31].

- Приступа П.І. Тексти // Приступа П.І. Говірки Брюховицького району Львівської області [103].

Усі відомі нам словники «Говірка одного села», повний перелік яких висвітлений на сайті відділу діалектології Інституту української мови, ми згрупували за трьома наріччями (північне, південно-східне, південно-західне) і встановили, що станом на сьогодні найбільше підготовлено лексикографічних праць про говірки південно-західного наріччя (5 найменувань), а північне наріччя має найменше таких словників (2 найменування).

Схарактеризуємо окремі лексикографічні праці.

Нещодавно побачила світ книжка «Арданівська бесіда — говірка села Арданово Іршавського району Закарпатської області» [79] (автор-упорядник

— уродженець села під Богославом, відомий в області громадський і культурний діяч Михайло Ломага), яка включає 1750 оригінальних слів — невеличку частину тієї рідної отчої мови, а сьогодні ще досить активно використовується переважно старшим поколінням односельчан.

«Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» І. Сабадоша (2008 р.) [106] уміщує понад 15,9 тисяч діалектних слів, зафіксованих автором в його рідній говірці. Більшість реєстрованих слів супроводжується ілюстраціями зі зв'язного мовлення, а також прислів'ями, приказками, загадками, уривками з народних пісень та зразками інших видів усної народної творчості. Словник містить характеристику найголовніших фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних особливостей говірки [76].

Цінним є праця М. Негрича «Скарби гуцульського говору: Березови» [89]. Словник містить близько 7 тисяч діалектизмів і репрезентує березівську говірку – мовлення мешканців чотирьох сіл Косівського району Івано-Франківської області: Вижній Березів, Середній Березів, Нижній Березів та Баня Березів. До деяких словникових статей додаються ілюстрації: зразки живого мовлення і березівські співанки. Діалектний словник збагачено ономастичним додатком: традиційні імена березнів, чоловічі та жіночі (форми літературні й діалектні, серед яких – нейтральні, кличні, пестливі і згрубілі), корінні призвища, прізвиська чоловіків і жінок (окремо по селах), березівські мікротопоніми, (кутки села, гори та вершини, урочища, річки, потічки). Завершує словник нарис Петра Арсенича «Березови та березуни» [1], уякому подано цінні історичні відомості про села та їх мешканців, зазначено, що «усі чотири Березови відрізняються від навколишніх гуцульських сіл мовою, одягом, весільними звичаями та ін.».

Ця лексикографічна робота є результатом співпраці носія гуцульської говірки, вихідця із села Нижній Березів, і науковців Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів), у відділі

української мови якого триває робота над створенням академічного Словника гуцульського говору.

Сучасна українська лексикографія стрімко розвивається та набуває нових рис. До 90-х рр. ХХ ст. найголовнішими лексикографічними центрами видання словників були: Київ, Львів і Харків. Нині географічні межі значно розширилися, словникову продукцію видають у Дніпропетровську, Донецьку, Дрогобичі, Ірпені, Кіровограді, Сімферополі, Чернівцях, Ужгороді, Умані та інших містах України. Про популярність та актуальність досліджень із сучасної української лексикографії свідчить значна кількість конференцій, круглих столів, координаційних рад, де найчастіше виокремлюють проблеми тлумачної, орфографічної, фразеологічної, діалектної, ономастичної, жаргонної лексикографії [43, с. 67].

Діалектологічних словників завжди бракуватиме, тому що територіальні говори є невичерпні. Лексикографічні роботи з діалектного мовлення повсякчас будуть актуальні, бо в них – минушина, сучасність і майбутнє великої мови видатного народу. Їх доконечне потребуватимуть лінгвісти, історики, етнографи, краєзнавці, фольклористи, письменники, журналісти...[108].

1.2. Говірка одного села Поділля як об'єкт аналізу

Жива мова кожного народу в місцях його поширення характеризується різними фонетичними, морфологічними, синтаксичними та лексичними рисами чи відмінностями. Опрацювавши бібліографічний показник «Подільський говір» (Вінниця, 2013) [101], ми вилучили всі наукові праці, присвячені аналізу говірки одного населеного пункту Поділля, і згрупували їх за предметом аналізу, зокрема лінгвальних рис подільського говору на різних мовних рівнях.

Лінгвальні риси подільського говору були опрацьовані філологами Вінницького педагогічного технікуму імені І. Франка (В. Зборовця, В. Рахинського, М.Хращевського) у такій праці як «Особливості Подільської

говірки в письмових роботах вступників до Вінницьких ВИШ'ів (Матеріали до діалектології Поділля)» [118].

Подільський говір в лінгвальному аспекті є недостатньо дослідженим, саме це і спричинило створення загальноукраїнського проекту «Лексика Поділля» на базі Уманського державного педагогічного університету імені П.Тичини, Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету та Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Мовознавці зосереджували свої зусилля на укладанні діалектологічних словників, лексикологічно-етимологічному описі подільського говору та підготовці лексичних лінгвістичних атласів різних типів.

Вилучені наукові праці ми згрупували за мовними рівнями, зокрема:

- лексичному: вагомим є внесок мовознавця О.С. Мельничука, його діалектологічні напрацювання є першим найґрунтовнішим описом та аналізом лексики однієї з говірок подільського діалекту. Цінним є його лексикографічна праця «Словник специфічної лексики говірки села Писарівки» [82]. Мовознавець упорядкував лексичний масив обсягом у 1300 лексем із докладною лінгвістичною супровідною інформацією [Мельничук 1952].

Етнолінгвістичний аспект висвітлено у низці статей, як-от: Горобець А. «Обрядова лексика говірки села Джури Шергородського району Вінницької області»[37]; Дудник О. «Зоонім курка як компонент фразеологізмів говірки с. Соколівка Жашківського району Черкаської області» [51], Осадчук І. «Скарби подільського говору: село Ободівка Тростянецького району Вінницької області» [95], Грицаюк О. «Номінаційні процеси в обрядовій лексиці говірки села Березна Хмельницького району Вінницької області» [46], Філіпова І. В. «Номінації обряду сватання в говірці с. Вітківці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької області» [116] та ін.

Номінаційні процеси різних тематичних груп подільської лексики висвітлені у таких працях: Зотікова О. «Із спостережень над мікологічною

лексикою говірки села Павлівка Калинівського району Вінницької області» [58]; Мазурик М. «Із спостережень над лексикою на позначення людини та її рис у говірці с. Хоменки Шаргородського району Вінницької області» [80]; Підгородецька Т. «Явище варіювання у лексичній системі говірки села Щурівці Гайсинського району Вінницької області» [100]; Волощук Т. «Лексика говірки села Гриненки Немирівського району Вінницької області у відношенні до літературного ідіому (на матеріалі сільськогосподарської лексики)» [23]; Березовська Г. «Номінація чоловічих головних уборів у говірці села Степашки Гайсинського району Вінницької області» [10]; Буніч О. «Зі спостережень над номінацією рис людини в говірці села Вербка Чечельницького району Вінницької області» [15]; Вальчук М. П. «Номінація сільськогосподарських знарядь праці у говірці села Старостинці Погребищанського району Вінницької області» [17]; Величко А. «Номінації одягу, взуття, прикрас в говірці села Берестівка Липовецького району Вінницької області» [18]; Гарнюк О. Д. «Назви хліба у говірці с. Кунча Теофіпольського р-ну Хмельницької області» [26]; Деренівська О. «Назви посуду та кухонного начиння у говірці с. Залуччя Чемеровецького району Хмельницької обл.» [49]; Усатюк С. В. «Номінація страв у говірці села Голдашівка Бершадського району Вінницької області» [115]; Щусь Н. «Номінація посуду та кухонного начиння в говірці села Красне Тиврівського району Вінницької області» [120]; Горюн Н. «Назви городніх рослин у говірці с. Дзензелівка Маньківського району» [42]; Гороф'янюк І. В. «Сучасний стан лексики флори подільських говірок (на прикладі говірки с. Бучая Новоушицького району Хмельницької області)» [38].

Фонетичні особливості окремих говірок подільського говору описані в низці статей: Голоскевич Г.К. «Описание говора с. Бодачевки (Колодиевки) Ушицкого уезда Подольской губернии» [32], Грицак Є. «Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі» [44], Тимченко Є. «Властивості говірки с. Пахутинець і с. Кременної Проскурівського пов., Подільської губернії» [113], Голоскевич Г. «Описание говора села Бодачевки

(Колодиевки) Ушицкого уезда Подольской губернии» [32], Гороф'янюк І. «Лінгвальне портретування українського села Булаєшти Республіки Молдова: фонетичні паралелі з подільським говором» [40], Грицак Є. «Говірка села Могильної на Поділлі» [45], Дердюк А. «Деякі особливості говірки села Заміхів Новоушицького району Хмельницької області» [48], Мельничук О. «Південно-подільська говірка с. Писарівки (Кодимський район Одеської області)» [82], Іванченко М. «Говірка с. Велика Севаст'янівка Христинівського району у світлі фонозапису» [59], Купрейчук Л., Гороф'янюк І. «Фонетичні особливості говірки с. Чорна Гребля Бершадського району Вінницької області» [71], Носко К. «Фонетичні та лексичні особливості села Шаровечка Хмельницького району Хмельницької області» [92], Панчук І. «Фонетичні особливості говірки с. Тимар Вінницької області» [98], Скакун О. «Фонетичні особливості говірки с. Харпачка Гайсинського району Вінницької обл.» [111] та ін.

Морфологічному рівню говірок присвячені статті: Березовська Г. «Особливості словозміни іменників говірки с. Дзендзелівка Маньківського району Черкаської області» [11], Гвоздьовська Ж. В. «Темпоральна семантика прийменників говірки селища міського типу Смотрич Дунаєвецького району Хмельницької області» [27], Коломієць О. «Прислівникова система говірки села Росоша Липовецького району Вінницької області» [68], Панасенко О. «Морфологічні особливості говірки смт Тростянець Вінницької області» [97], Пашніцька Т. В. «Просторова семантика прийменників у говірці села Підпилип'я Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької області» [99] та ін.

Синтаксичні особливості говірок схарактеризовано в статті Мозолук О.М. «Просторові словосполучення говірки села Голгочі Підгаєцького району Тернопільської області» [86].

Отже, дослідження українських говірок починається ще з 2-ї половини 18 ст. Але найперші праці мали однобічний, несистемний характер. Діалектне членування зазнавало еволюції; змінювалися обсяг і характер

матеріалу. Починаючи з ХХ ст. українська діалектологія ознаменувалася появою великої кількості монографічних досліджень, більшість із яких опубліковано у вигляді численних статей, словників говірок, дисертацій та лінгвістичних атласів. Важливим здобутком української діалектології є вихід чотирьохтомної праці «Говірка села Машеве Чорнобильського району» [13], що нині є найбільшим і найповнішим дослідженням діалектного мовлення носіїв говірки одного села.

1.2.1. Російський досвід у вивченні говірки одного села

Досліджування говорів у наш час стало невід'ємною складовою частиною навчання історії народу, історії тієї чи іншої мови, воно дає реальне уявлення про внутрішні мовні процеси, про зовнішні соціальні фактори, які визначають розвиток національних мов[108, с. 1].

Російський досвід вивчення говірки одного села також заслуговує на окрему увагу славістів. Нас передовсім цікавить історія дослідження українських говірок, розташованих у Росії.

Заслуговує на увагу дослідження говорів воронезької території В. Й. Тростянського, Н.П. Гринкової, О.М. Бескровний. Учені цікавилися, головним чином, узаємовпливом двох споріднених мов — російської й української. Цей напрямок вивчення говірок продовжує А. А. Сагаровський на матеріалі 50 українських сіл із 15 районів Белгородської області. Фонетико-морфологічні особливості слобожанських говорів за межами України вивчали Г.В. Денисевич (Курсько-Белгородська територія), Г.Т. Солонська (Воронезька область), А.А. Сагаровський (Белгородська область) та ін. Г.Т. Солонська аналізувала матеріали із 30 населених пунктів Воронежчини (усього дослідниця визначає понад 300 українських говірок). Вона встановила розміщення говірок південно-східного типу та визначила кількість говірок з ознаками поліського наріччя. Певною мірою досліджено і лексичний склад цих говірок, зокрема Т.Є.Вороніна займалася вивченням

сільськогосподарської лексики українських говірок Воронежчини. Великий внесок у дослідження українських говірок, що функціонують на території Воронежської області, зробила М.Т. Авдєєва. Під її керівництвом створюється «Словарь украинских говоров Воронежской области» [110, с.12].

М. Родина підготувала дисертаційну роботу «Говор села Апухтино Одоевского района Тульской области» (2012 рік) [104], у якій уперше проведено багатоаспектний, системний аналіз живого діалекту, який функціонує в неізольованих лінгвістичних умовах безпосереднього контактування з літературною мовою. Найбільш загальним результатом дослідження слід визнати те, що в досліджуваній системі села Апухтіно Одоевського району Тульської області граматичні категорії і їх значення співпадають з відповідними категоріями літературної російської мови, але, як і в інших говорах, мають різне оформлення. Надзвичайно важливо також підкреслити, що конкретний діалектний матеріал свідчить про стійкість говорів, характерних рис. Їх збереження спостерігається не тільки на таких досить консервативних мовних ярусах, як фонетика та морфологія, словотвір, але і на рівнях синтаксису і лексики, які піддаються сильному впливу літературної мови. Все це спонукає визнати: діалекти як досить відокремлена форма національної мови мають невичерпні ресурси для подальшого розвитку.

Московські вчені С. Ніколаєв і М. Толстая підготували й опублікували «Словарь карпатоукраинского торуньского говора: с грамматическими образцами текстов» [91]. Матеріал зібрано в с. Тóрунь (Міжгірський р-н Закарпатської обл..) у липні 1990 року експедиційним методом. Словник містить 3300 словникових статей. Ця праця має велику теоретичну цінність і вагоме практичне значення, за оцінкою Н. В. Хобзей [117, с. 882].

Таким чином, говірка одного села як важливий предмет діалектологічних студій стала об'єктом дослідження багатьох діалектологів, їхні праці можна згрупувати на 3 групи: діалектні словники однієї говірки,

таких науковців як М. Ломага, М. Негрич, О.Горбач, І. Сабадош, І.Верхратский, Астаф'єва М., Г. Воронич, Осташ Р., Л. Осташ та ін.; системні описи говірки одного села, таких мовознавців як С. Гаєвський, П. Гладкий, Є.Грицак, І. Зілінський, П. Лисенко, П.Пристапа, К. Глуховцева, О.Вінтоняк, М. Лесюк та ін.; хрестоматії текстів говірки одного села (Ю. Бідношия, Л.Дика, Ю. Гриценко, Н. Прилипко, О. Малахівська, Л.АМоскаленко, Л. Анісімова, С. Гриценко, М. Поістогова, Л. Рябець, П. Пристапа та ін.).

Дослідження говірки одного села дає можливість зафіксувати мовні риси на сучасному етапі.

Дослідження говірки одного села створює основу для глибшого й ґрунтовнішого вивчення діалектної групи, уможлиблює з'ясування взаємозв'язку з іншими говірками та літературною мовою. Відзначимо, що говірка зазнає впливу літературної мови, ці зміни особливо помітні у представників молодшого покоління. Кількість носіїв говірки з кожним роком зменшується, тому вивчення її специфічних рис є важливим з різних міркувань, зокрема й для вивчення історії української мови.

РОЗДІЛ 2.
«СЛОВНИК ГОВІРКИ СЕЛА ШЕНДЕРІВКА ТА ІНШИХ
НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ МОГИЛІВСЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я»
Д. КРОХМАЛЮКА: ЕВРИСТИЧНА ЦІННІСТЬ

Автор досліджуваного нами Словника Крохмалюк Дмитро Іванович закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка та Київський національний економічний університет ім.В. П. Гетьмана. Працював у газеті «Сільські вісті», Секретаріаті Верховної Ради України, протягом останніх двадцяти років – заступник головного редактора журналу «Вісник Національного банку України». Автор повісті «Круча», численних публікацій у періодиці. Один з авторів та упорядників «Енциклопедії банківської справи України».

Хоч і Д. І. Крохмалюк за фахом журналіст, але ґрунтовної філологічної освіти немає, це спричиняє те, що ми не бачимо всі мовні особливості цієї говірки.

У 2015 році світ побачила нова лексикографічна праця – «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка (Крохмалюк 2015) із загальним обсягом близько 2500 діалектних слів, їхніх фонетичних варіантів та сталих виразів, записаних Д. Крохмалюком у своєму рідному селі Шендерівка та інших населених пунктах Могилів-Подільського району Вінницької області (Сліди, Нижчий Олчедаїв, Воеводчинці, Лядова, Брониця, Біляни, Борівка, Бабчинці, Михайлівка, Гальжбіївка, Клембівка, Морозівка) протягом останніх майже 40 років. Як ілюстрації в Словнику використано речення зі зв'язного мовлення, прислів'я, приказки, зразки інших видів усної народної творчості, а також художні твори самобутніх письменників-земляків Леоніда Мосендза, Ніни Гнатюк, Михайла Каменюка, матеріали місцевих газет "Світова зірниця" та "Чернівецька зоря".

У додатку до словника як ілюстрацію живого мовлення носіїв говірки вміщено фонетичну розшифровку записаних у 1991 році на магнітофонну плівку спогадів жителів села Шендерівка – подружжя Крохмалюк Ірини Максимівни і Крохмалюка Пилипа Матвійовича. Загалом у словнику представлено лексику, записану з вуст шендерівських діда Пилипа і Ірини Крохмалюків, а також батьків автора Івана і Ольги Крохмалюків. Співавторами ж книги по праву можуть вважатися всі жителі та уродженці Шендерівки.

Словник диференційного типу, тобто не вміщує літературну лексику, яка вживається в представлених говірках. Також зауважимо, що омоніми в Словнику окремими статтями, як правило, не подаються, наприклад:

КО́ЛЯ ○1. Наїжджений чи протоптаний слід на непрохідній дорозі. *Главне – тримайся колії трактора, бо застрягнеш у снігу.* (Петро Крохмалюк, смт Чернівці). 2. Черга (напр., пити чи промовляти тост під час застілля). *Приходили усі по колії, і він, вже в гарячці, зо усіми прощався.* (Світова зірниця. – 1907. - № 3 – С. 7). *Хазяїн випив перший і пустив колію.* (Іван Крохмалюк, с. Шендерівка) ○ (Крохмалюк 2015: 74).

Структура словникової статті включає: а) реєстроване слово; б) ремарки (граматичні особливості, сфера використання слова, його стилістичне забарвлення тощо); в) лексичне значення реєстрованого слова подається з наведенням літературних відповідників або описово; г) у багатьох випадках реєстрові слова ілюструються одним або кількома реченнями з живого усного мовлення; г) локалізація слова і прізвище інформатора, наприклад:

КАНДЬО́Р, кулін. ○ рідкий суп із пшоняних, кукурудзяних або ячмінних круп, як правило, не дуже смачний. У голодовку лиш кандьор і корова помогли нам спастися від смерті. (Ірина Крохмалюк, с. Шендерівка) ○ (Крохмалюк 2015: 69).

Реєстрові слова й усталені вирази подаються в алфавітному порядку. Їх налічується близько 2500. [«Словник Д. Крохмалюка»].

Структура Словника:

1. Передмова.
2. Умовні скорочення до словника.
3. Список носіїв говірки, на яких у тексті словника зроблено посилання, а також кореспондентів, інформаторів, записувачів лексики, сталих виразів тощо.
4. Словникова частина.
5. Окремі сталі вирази, прислів'я, порівняння тощо.
6. Список використаних джерел.
7. Додаток

Дослівна фонетична роз шифровка записаних у 1991 році на магнітофонну плівку спогадів жителів села Шендерівка подружжя Крохмалюк Ірини Максимівни (08.04.1909 -20.07.1993) і Крохмалюка Пилипа Матвійовича (16.07.1903 – 17.12.1995).

Таким чином, «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка може становити цінність для пізнання мовних особливостей південно-подільських новірок південно-західного наріччя української діалектної мови.

2.1. Фонетичні особливості матеріалу Словника крізь призму подільської діалектології.

Жоден із структурних рівнів українських діалектів не привертав до себе такої уваги дослідників, як їх звуковий рівень. Причиною цього є те, що саме з погляду фонетичної системи українські говори творять досить різноманітну й цікаву в територіальному відношенні картину, яка є «живою історією мови в її просторовій проекції, а водночас і свідченням того, що на час формування української національної мови найзначніші відмінності між діалектами були власне у фонетиці» [55, с.105].

Представленим у Словнику південно-подільським говіркам притаманні такі фонетичні риси:

1. Повне або часткове нерозрізнення наголошених або ж ненаголошених голосних *е, и* та *о*: АПТІ́КА, *застар.* – аптека (С, с.18); АРИСТУВА́ТИ, *застар.* – заарештувати (С, с.18); БИЗ, *прийм.* – без (С, с.22); БИРЕ́, *третья особа одн.* – бере (С, с.22); БИРЕ́ТЬСЯ, *третья особа одн.* – береться (С, с.22); БИРІ́, *нак. спосіб дієсл.* – бери (С, с.22); БІ́РУ, *перша особа одн.* – беру (С, с. 22); БИРУ́Т, *третья особа мн.* – беруть (С, с.22); БІ́ЛЬШИ – більше (С, с.23); БРИХУ́Н – брехун (С, с.25); БУДЕ́ТИ, *друга особа мн.* – будете (С, с.26); БУ́ДИ, *третья особа одн.* – буде (С, с.26); БУ́ДИШ, *друга особа одн.* – будеш (С, с.26); ВИДІ́Т, *нак. спосіб дієсл.* – ведіть (С, с.30); ВИЗЕ́, *третья особа одн.* – везе (С, с.30); ВИЗІ́Т, *нак. спосіб дієсл.* – везіть (С, с.31); ВИЛІ́КИЙ – великий (С, с.31); ВИЛИЧЕ́НЬКИЙ, *зменш-пестл.* – величенький (С, с.31); ВІ́МИРЛО, *третья особа одн.* – вимерло (С, с.31); ВІ́НИН – винен(С,с.32); ВИРНУ́ТИСЯ – повернутися (С, с.32); ВИСІ́ЛЯ – весілля (С, с.32); ВИСНА́ – весна (С, с.32); ВИЧЕ́РА – вечеря (С, с.32); ВИЧЕ́РАТИ – вечеряти (С, с.32); (Ти) ВІД'І́ДИШ, *друга особа одн.* – ти від'їдеш (С, с.33); ВІ́ТИР – вітер (С, с.34); ВПИРЕ́Д – вперед (С, с.35); (До) ВЕ́ЧИРА – до вечора (С, с.29); ГРО́ШИЙ, *род. відм.* – грошей (С, с.42); ГО́ДИН – годин (С, с.41); ДЕ́РИВО, *бот.* – дерево (С, с.46); ДИВ'ЯТНА́ДЦІТЬ – дев'ятнадцять (С, с.47); ДІ́ТІЙ, *мн., род. відм.* – дітей (С, с.48); ДО́БРИ – добре (С, с.48); ДУ́ЖИ – дуже (С, с.50); ЗАБИРІ́, *нак. спосіб дієсл.* – забори (С, с.54); ЖМІ́РИНКА, *топонім* – Жмеринка (С, с.53); ЗАБИРІ́, *нак. спосіб дієсл.* – забори (С, с.54); ЗАБУ́ДИМО, *перша особа мн.* – забудемо (С, с.54); ЗБИРЕ́Ш, *друга особа одн.* – збереш (С, с.60); ЗБИРУ́, *перша особа одн.* – зберу (С, с.60); ЗВИ́НІТИ – дзвеніти (С, с.60); ЗВИРТА́ТИ – звертати, повертати (С, с.60); ЗИЛÉНІЙ – зелений (С, с.62); ЗИМЛЬО́Ю, *ор. відм.* – землею(С,с.62); ЗИМЛЯ́ – земля (С, с.62); ЗИРНО́, *бот.* – зерно (С, с.62); ІВА́НИ, *кличн. відм.* – Іване (С, с.65); І́ДИМО, *перша особа мн.* – ідемо (С, с.66); КА́ЖИ- каже (С, с.68); КОЛГО́СПНИ – колгоспне (С, с.74); ЛИ́ТИТИ – летіти (С, с.81); МА́ЙСТИР – майстер (С, с.84) ; (У) МЕ́НИ – у мене (С, с.87); МИНЕ́ – мене (С, с.88); МИ́НІ – мені (С, с.88);

МИТЕ́, *третья особа одн.* – мете (С, с.88); МО́ЖИ – може (С,с.89); НИ – не (С, с.97); НИ БУ́ЛО – не було (С, с.97); НИДІ́ЛЯ – неділя (С, с.97); НІ́ЖЧИ – нижче (С, с.97); НИМА́ – нема (С, с.97); НИСУ́Т, *третья особа мн.* – несуть (С, с.97); ОСИЛЕ́ДИЦ, *кулін.* – оселедець (С, с.102); ПИКТІ́ – пекти (С, с.106); ПИРÉРВА – перерва (С, с.106); ПИРИВИРНУ́ТИ – перевернути (С, с.106); ПИРИВИРНУ́ТИСЯ – перевернутися (С, с.106); ПІ́РИД – пе́ред (С, с.106); ПИРИДА́ТИ – передати (С, с.106); ПИРИЖІ́ТИ – пережити (С, с.107); ПИРИСОЛІ́ТИ – пересолити (С, с.107); ПІВСИЛА́ – півсела (С, с.107); ПІДÉТИ, *друга особа мн.* – підете (С, с.107); ПІДСТИЛІ́ТИ – підстелити (С, с.109); ПОВІ́НИН – повинен (С, с.110); ПОВИРНУ́ТИСЯ – повернутися (С, с.110); ПО́ЛИ – поле (С, с.112); ПОЛИТІ́ТИ – полетіти (С, с.112); ПРИВИЗУ́, *перша особа одн.* – привезу (С, с.116); ПРИНИСІ́, *нак. спосіб дієсл.* – принеси (С, с.117); ПШИНІ́ЦЯ, *бот.* – пшениця (С, с.120); РИВОЛЮ́ЦЯ – революція (С, с.122); РИМО́НТ – ремонт (С, с.122); РУ́ЧИЧКИ – ручечки (С, с.125); СІДА́ЙТИ – сідайте (С, с.129); СЛУ́ХАЙТИ, *нак.спосіб дієсл.* – слухайте (С, с.130); СМІРДІ́Т, *третья особа одн.* – смердить (С, с.130); СМІ́ТАНА, *кулін.* – сметана (С, с.130); СПІ́ШИШ, *друга особа одн.* – спишеш (С, с.131); СТИРНЯ́ – стерня (С, с.132); ТВИРÉЗИЙ – тверезий (С, с.136); ТИБЕ – тебе (С, с.137); ТИЛИВІ́ЗОР – телевізор (С, с.137); ТИЛЬО́М, *ор. відм.* – телям (С, с.137); ТИЛЯ́ – теля (С, с.137); ТИМНОТА́ – темрява (С, с.137); ТИПÉР – тепер (С, с.138); УЧІ́ТИЛЬ – учитель (С, с.142); ХЛО́ПИЦ – хлопець (С, с.146); ХО́ЧИ, *третья особа одн.* – хоче (С, с.147); ХО́ЧИШ, *друга особа одн.* – хочеш (С, с.147); ЦУЦИ́НЯ – цуценя (С, с.148); ЧИКА́Й, *друга особа одн.* – чекай, зачекай (С, с.150); ЧИКА́ЙИ, *третья особа одн.* – чекає (С, с.150); ЧИКА́ЮТ, *третья особа мн.* – чекають (С, с.150); ЧИРВО́НИЙ – червоний (С, с.150); ЧИРÉШНІ, *сад.* – черешні (С, с.150); ЧІ́РИЗ – через (С, с.150); ЧИРИШÉНЬ, *сад., род.відм.* – черешень (С, с.150); ЧИРНІ́ВЦІ, *топонім* – Чернівці (С, с.150); ЧИРНІ́ВЦЬОХ, *топонім, місц.відм.* – Чернівцях (С, с.150); ШИНДИРІ́ВКА, *топонім* – Шендерівка (С, с.153); ШИРСТЯ́НИ –

шерстяне (С, с.153); ЛЕГШИ – легше (С, с.81); ШВІНДЯТИСЯ – швендятися (С, с.152). Ця фонетична риса засвідчена у 112 слововжитках.

2. Уживання голосних звуків *o* і *e* після шиплячих приголосних: ВЧЕ́РА – вчора (С, с.37); ДОЩО́М, *ор. відм.* – дощем (С, с.49); ДУШО́Ю, *ор. відм.* – душею (С, с.51); КЛЮЧО́М, *ор. відм.* – ключем (С, с.73); КУРЧО́М – курчам (С, с.78); МШЕ́СТИЙ, *застар.* – шостий (С, с.153). Ця фонетична риса засвідчена у 6 слововжитках

3. В іменниках Д.в. однини у закінченні *-ovi* спостерігається перехід *i* в *u*: БРА́ТОВИ, *давальн. відм.* – братові (С, с.25); ПОПО́ВИ, *давальн. відм.* – попові (С, с.113); СВІ́ТОВИ, *давалн. відм.* – світу (С, с.127); (На) СНІГО́ВИ – на снігу (С, с.130); ЧОЛОВО́КОВИ, *давальн.відм.* – чоловіку (С, с.151). Ця фонетична риса засвідчена у 5 слововжитках.

4. Уживання звука *e* на місці *i*: АНДРЕ́Й – Андрій (С, с.18); ЛЕД – лід (С, с.81); МАКОВЕ́Я, *реліг.* – Маковія (С, с.84); ШЕІСЯ́ТЬ – шістдесят (С, с.152). Ця фонетична риса засвідчена у 4 слововжитку.

5. Перехід звука *a* в *i*: ВА́ЛНКИ, *мн.* – валянки (С, с.28). Ця фонетична риса засвідчена у 1 словожитку.

6. Перехід звука *i* в *u*: ВИТА́ТИ – вітати (С, с.32); ДА́ВНИЙ – давній (С, с.46); ИНА́КШЕ – інакше (С, с.64); І́НШИЙ, *застар.* – інший (С, с.64); ИРЖА́ – іржа (С, с.64); ИРЖАВІ́ТИ – іржавіти (С, с.64); ИРЖА́ТИ, *застар.* – іржати (С, с.64); КРА́ЙНИЙ – країній (С, с.76); НЬИ, *част.,запереч.* – ні (С, с.99); ОГИРКІ́, *мн.,бот.* – огірки (С, с.101); ОГИРО́К, *бот.* – огірок (С, с.101); ПОМИДО́РИ, *мн.бот.* – помідори (С, с.113); СІ́НИЙ – синій (С, с.128); СМЕ́РТИ, *род.відм.* – смерті (С, с.130); СМІТЯ́ – сміття (С, с.130); СО́ЛИ, *кулін.род.відм.,застар.* – солі (С, с.130); ТОРІ́ШНИЙ – торішній (С, с.139); ТРЕ́ТИЙ – третій (С, с.139); ЦВИТЕ́ – цвіте (С, с.148). Ця фонетична риса засвідчена у 17 слововжитках.

7. Уживання *o* в іменникових закінченнях після м'якої приголосної основи: СМІТЬО́М, *ор. відм.* – сміттям (С, с.130); ТИЛЬО́М, *ор.відм.* – телям (С, с.137). Ця фонетична риса засвідчена у 2 слововжитках.

8. Перехід звука *e* в *i*: ВТІКТІ́ – втекти (С, с.36); ВТІЧУ́, *перша особа одн.* – втечу (С, с.36); МІД, *застар.* – мед (С, с.88); (На) ПІЧІ́ – на печі (С, с.109). Ця фонетична риса засвідчена у 4 слововжитках.

9. Уживання звука *o* на місці *i*: ВОЙНА́ – війна (С, с.35); ГОЛОДÓВКА – голодівка (С, с.42); ЗО, *прийм.* – зі (С, с.63); МО́ЦНИЙ – міцний (С, с.90); ОДНО́Ї – однієї (С, с.101); і навпаки перехід звука *o* в *i*: ПІГНА́ТИ, *застар.* – погнати (С, с.107); ПІРВА́ТИ – порвати (С, с.109); ПІСЛА́ТИ, *застар.* – послати (С, с.109). Ця фонетична риса засвідчена у 5 слововжитках.

11. Перехід звука *u* в *i*: ГЛІБІНА́ – глибина (С, с.40); ГЛІБО́КИЙ – глибокий (С, с.40); МУ́СЛИ – мусили (С, с.91); РОЗХРІ́СТАНИЙ – розхристаний (С, с.124); МАЛІ́СНИКИ, *мн., кулін.* – налисники (С, с.85), або навпаки перехід звука *i* в *u*: ПОМИДÓРИ, *мн., бот.* – помідори (С, с.113); ПОМІ́ЖИ – поміж (С, с.113); ТРЕ́ТИЙ – третій (С, с.139). Ця фонетична риса засвідчена у 8 слововжитках.

12. Спостерігається помірно або сильно «укання»: БА́ЧУТ, *третья особа мн.* – бачать (С, с.21); КУЖУ́Х – кожух (С, с.77); КУГУ́Т, *зоол.* – когут (С, с.77); МОЛДУВА́НИ – молдаване (С, с.90); ПОДЮРА́ВИТИ – підірвати (С, с.111); УНУ́КИ, *застар.* – онуки (С, с.141); ЦЮ́ЛЮВА́ТИ – цілувати (С, с.149); Ю́СИП, *застар.* – Йосип (С, с.156). Ця фонетична риса засвідчена у 8 слововжитках.

13. Голосний *e* переходить в *u* після *й*: ЗА́ЙИЦЬ, *зоол., застар.* – заєць (С, с.56); ЗНА́ЙИ, *третья особа одн.* – знає (С, с.63); МА́ЙИШ, *друга особа одн.* – маєш (С, с.84); РУБА́ЙИШ – рубаєш (С, с.125); ТРО́ЙИ – троє (С, с.140); ЧИКА́ЙИ, *третья особа одн.* – чекає (С, с.150); ЧУ́ЙИ – чує (С, с.151); ЧУ́ЙИШ – чуєш (С, с.151). Ця фонетична риса засвідчена у 8 слововжитках.

14. В окремих випадках зафіксовано й інші фонетичні явища, наприклад, «акання»: САЛАФА́Н, *перекруч.* – целофан (С, с.126);

САЛДА́ТИ, *застар.* – солдати (С, с.126). Ця фонетична риса засвідчена у 2 слововжитках.

Виразною фонетичною рисою подільського говору, яку виділяють усі науковці [8; 47], є наявність протетичного приголосного *г*. У Словнику це явище представлене дуже рідко: ГО́В – 1. Вигук, який вживають, щоб покликати когось із невеликої відстані. 2. Вигук, який використовується в значенні Годі (наприклад, на будівництві) (С, с. 41); ГО́В-ВА – вигук, яким зупиняють корову (С, с.41).

Також південно-подільським говіркам подільського говору притаманні такі фонетичні риси в системі приголосних:

1. Наявність явища афери у таких словах, як: АФІ́Я, *застар.* – Гафія (С, с.18); ВІ́ДТИ – звідти (С, с.34); МИТРО́, *зруб.* – Дмитро (С, с.88); НАЙТИ́ – знайти (С, с.93); ПОЛО́НКА – ополонка (С, с.113). Ця фонетична риса засвідчена у 5 слововжитках.

2. Явище синкопи: БУГА́ЛТЕР – бухгалтер (С, с.25); ВІ́ЧИНІТИ – відчинити (С, с.35); ЗАПУ́ТАНИЙ – заплутаний (С, с.57); КА́У, *перша особа одн.* – кажу́ (С, с.71); МО́Е, *застар.* – може (С, с.89); НАПРО́ТИ – навпроти (С, с.94); ПЛИ́ТИ, *нак. спосіб дієсл.* – пливти (С, с.110); РОЗ'ЯЗА́ТИ – розв'язати (С, с.124); РОСА́ДА, *бот.* – розсада (С, с.125); СІ́РВАТКА, *кулін.* – сироватка (С, с.128); ХТІ́ТИ – хотіти (С, с.147). Ця фонетична риса засвідчена у 11 слововжитках.

3. Майже повністю зникло протиставлення за твердістю ~ м'якістю приголосних *р : р'*: БУ́РА – буря (С, с.26); БУРА́К, *бот.* – буряк (С, с.26); БУРАКІ́, *мн., бот.* – буряки (С, с.26); БУРА́Н, *бот.* – бур'ян (С, с.26); БУ́РОЮ, *ор. відм.* – бурею (С, с.27); ВАРА́Т, – варять (С, с.28); ВАРУ́, *перша особа одн.* – варю (С, с.28); ВЕЧЕ́РАТИ – вечеряти (С, с.29); ВИЧЕ́РА – вечеря (С, с.32); ВИЧЕ́РАТИ – вечеряти (С, с.32); ГАРА́ЧИЙ – гарячий (С, с.39); ГОВО́РАТ, *третья особа мн.* – говорять (С, с.41); ГРА́ДКА – грядка (С, с.42); ЗАПРАГА́ТИ – запрягати (С, с.57); КУ́РАТ, *третья особа мн.* – курять (С, с.78); КУРА́ЧИЙ – курячий (С, с.78); МО́ТРА – Мотря (С, с.90);

ПІДРА́СНИК, *реліг.* – підрясник (С, с.108); ПОДВІ́РА – подвір'я (С, с.111); ПОДЮРА́ВИТИ – подірявити (С, с.111); ПОРА́ДОК – порядок (С, с.114); ПРА́ДИВО – прядиво (С, с.115); ПРА́МО – прямо (С, с.115); РАБІ́Й – рябий (С, с.121); РАДО́К – рядок (С, с.121); (До) РАДУ́ – в ряд (С, с.121); РАСНІ́Й – рясний (С, с.121); РАТУВА́ТИ – рятувати (С, с.121); ТРАСТІ́ – трясти (С, с.139); УТРО́Х – утрьох (С, с.142); ТРОМА́ – трьома (С, с.140); ШКРА́БАТИ – шкрябати (С, с.153). Ця фонетична риса засвідчена у 29 слововжитках.

4. Явище протези: ВАКА́ЦІЯ, *бот.* – акація (С, с.27); НАА́ЯКЖЕ, *част.* – аякже (С, с.92); ПОСТОРО́ННІЙ – сторонній (С, с.114). Ця фонетична риса засвідчена у 3 слововжитках.

5. Стягнення подвоєнних приголосних: ВЗУТ́Я – взуття (С, с.29); ВИСІ́ЛЯ – весілля (С, с.32); ЖИТ́Я – життя (С, с.53); КЛЮ́ЧА – ключчя (С, с.73); НАСІ́НЬОМ – насінням (С, с.95); ПЛА́ТЯ – плаття (С, с.110); ПРУ́ТЯ, *мн.* – пруття (С, с.119); СМІТ́Я – сміття (С, с.130). Ця фонетична риса засвідчена у 8 слововжитках.

6. Також у подільських говірках зафіксовано результати субституційних процесів:

|з| – |ж| : ВО́ЗЮ, *перша особа одн.* – вожу (С, с.35);

|м| – |н| : ВІ́ЙМАТИ – вийняти (С, с.31); МАЛІ́СНИКИ, *мн., кулін.* – налисники (С, с.85); НИКО́ЛА, *застар.* – Микола (С, с.97);

|л| – |н| : ЗЕМН́Я – земля (С, с.62);

|р| – |л| : КАЛПДО́Р, *застар.* – коридор (С, с.69);

|л| – |н| : ГО́ЙДАНКА – гойдалка (С, с.41);

|с| – |ш| : ПОВІ́ШАТИ – повісити (С, с.110); ПРО́СЮ – прошу (С, с.119). Ця фонетична риса засвідчена у 9 слововжитках.

7. Явище апокопи : ГА́РНІ, *давальн. відм.* – гарній (С, с.39). Ця фонетична риса засвідчена у 1 слововжитку.

8. Наявність вставного приголосного *л* після губних *б, п, в* замість *ј* : ДЕРЕВЛ́ЯНИЙ – дерев'яний (С, с.46); РІ́БЛЯЧИЙ – рибний (С, с.122);

РІПЛЯХ, *бот.* – реп'ях (С, с.122). Ця фонетична риса засвідчена у 3 слововжитках.

9. Наявність вставного *н* після *м*: ЇМНЯ, *застар.* – ім'я (С, с.64); КОМНІР – комір (С, с.75); МНЯ, *застар.* – ім'я (С, с.88); МНЯКІЙ – м'який (С, с.89); МНЯКО – м'яко (С, с.89); МНЯКУШКА, *кулін.* – м'якушка (С, с.89); МНЯСО, *кулін.* – м'ясо (С, с.89); МНЯТИ – м'яти (С, с.89); МНЯТКА, *бот.* – м'ята (С, с.89); МНЯЧ – м'яч (С, с.89); РІМНИЙ – рівний (С, с.122); РІМНО – рівно (С, с.122); РІМНЯТИСЯ – рівнятися (С, с.122). Ця фонетична риса засвідчена у 12 слововжитках.

10. Дзвінкі приголосні в позиції перед іншими глухими приголосними зазнають оглушення: ЛЕХКО – легко (С, с.81). Ця фонетична риса засвідчена у 1 слововжитку.

11. Явище епентези: МЕНДАЛЬ, *застар.* – медаль (С, с.87); РАДІВО – радіо (С, с.121). Ця фонетична риса засвідчена у 2 слововжитках.

12. У звукосполюках *-с'вя*, *-ц'вя* звичайно відбувається повне ствердіння *в'*: СЬВАТІЙ – святий (С, с.134); СЬВАТО – свято (С, с.134); ЦЬВАХ – цв'ях (С, с.148). Ця фонетична риса засвідчена у 3 слововжитках.

13. Протиставлення зон кореляцій приголосних фонем за твердістю ~ м'якістю *т ~ т'*, *ц ~ ц'*: ОСИЛЕДИЦ, *кулін.* – оселедець (С, с.102); ПАЛЕЦ – палець (С, с.103); ПАПРЕЦ – папірець (С, с.104); ХЛІВЕЦ – хлівець (С, с.146); ХЛЮПИЦ – хлопець (С, с.146); ЦЕГО, *род.відм.* – цього (С, с.148); ЦЕМУ, *давальн. відм.* – цьому (С, с.148); ЦЕЮ, *ор. відм.* – цією (С, с.148); ЦЬОТКА – тітка (С, с.148); ЯЄЦ, *род. відм.* – яєць (С, с.156); ЯЄЦ, *род. відм.* – яєць (С, с.156). Ця фонетична риса засвідчена у 11 слововжитках.

14. Передньоязикові проривні фонemi протиставляються за дзвінкістю – глухістю *д – т*, *д' – т'* і за твердістю-м'якістю *д – д'*, *т – т'*: БІТОНЧИК – маленький бідон, бідончик (С, с.23); БОРОДЯВКА – бородавка (С, с.24); П'ЯДИСЯТЬ – п'ятдесят (С, с.120); ПРИХОДЮ, *перша особа одн.* – приходжу (С, с.118); СИДЮ, *перша особа одн.* – сиджу (С, с.128); ТРЕТА –

третя (С, с.139); ТРÉТИЙ – третій (С, с.139); ШІЗДИСЯ́ТЬ – шістдесят (С, с.153). Ця фонетична риса засвідчена у 8 слововжитках.

15. Фонема **л, н** у досліджуваній говірці реалізуються в основних своїх виявах **л, н** та у звукових варіантах **л', н'** : БЛЮ́ЗКА – блузка (С, с.23); КА́ШЛАТИ, *застар.* – кашляти (С, с.71); КРА́ЙНИЙ – країній (С, с.76); ЛЯ́МПА – лампа (С, с.83); ОДНО́Ї – однієї (С, с.101); НЕ́ГО, *род. відм.* – нього (С, с.96); ПАЛІТО́ – пальто (С, с.103); ПІ́ЗНА – пізня (С, с.109); СІ́НА – синя (С, с.128); СІ́НИЙ – синій (С, с.128). Ця фонетична риса засвідчена у 10 слововжитках.

16. Для досліджуваної говірки характерним явищем є «шокання», тобто заміна у вимові **шч** на **ш** : НА́ШО – нащо (С, с.96); ШО – що (С, с.154); ШО-НИБУ́ДЬ – що-небудь (С, с.154); ЯКШО́ – якщо (С, с.157). Ця фонетична риса засвідчена у 4 слововжитках.

17. Спостерігається відсутність чергування **з // ж, с // ш, т // ч** : ВО́ЗЮ, *перша особа одн.* – вожу (С, с.35); ЗАПЛАТЮ́, *перша особа одн.* – заплачу́ (С, с.57); ПОЖИЧА́ТИ, *застар.* – позичати (С, с.112); ПРО́СЮ – прошу (С, с.119); ПУ́СТЮ, *перша особа одн.* – пушу (С, с.120); ШКЛО – скло (С, с.153); ШТЕФА́Н, *застар.* – Степан (С, с.154). Ця фонетична риса засвідчена у 7 слововжитках.

18. Часто реалізована фонема **ф** : КАРТО́ФЛІ, *мн., бот.* – картопля (С, с.70); ФАСО́ЛЯ, *бот.* – квасоля (С, с.143); ФІРТКА – хвіртка (С, с.144); ФЛЯ́ШКА – пляшка (С, с.144); ФО́СТИК, *анат.* – хвостик (С, с.144); ФТОМА́ – Хома, Фома (С, с.144); ШУФЛЯ́ДА – шухляда (С, с.155). Ця фонетична риса засвідчена у 7 слововжитках.

Особливості акцентуації говірок також привернули нашу увагу. У говірках місце наголосу не завжди збігається з відповідним наголосом літературної мови. Наприклад, у досліджуваному нами Словнику ми виявили такі слововжитки: БУДÉ – буде́ (С, с.25); БУДÉТИ, *друга особа мн.* – будете́ (С, с.26); БУДÉШ, *друга особа одн.* – будеш́ (С, с.26); БУ́ДИ, *третья особа одн.* – буде́ (С, с.26); (Не) БУ́ЛО – не було́ (С, с.26); ДА́ЛИ, *третья особа мн.*

– дали́ (С, с.46); КА́ЖУ, *перша особа одн.* – кажú (С, с.68); ПОКА́ЖУ, *перша особа одн.* – покажú (С, с.112); ПРИНЕ́СТИ – принестí (С, с. 117) та ін.

У досліджуваному нами Словнику найчастотнішими виявляються такі фонетичні риси, як повне або часткове нерозрізнення наголошених або ненаголошених голосних *е, и* та *о*, вона зафіксована в 112 слововжитках; протиставлення за твердістю ~ м'якістю приголосних *р : р'*, вона зафіксована в 32 слововжитках та твердий приголосний *т* у формах 3-ої ос. дієслів тепер. часу і у формі 2-ої ос. множини наказового способу вживається в 40 слововжитках. Частотними виявилися для південноподільських говірок, представлених у Словнику Д. Крохмалюка і такі риси: явище синкопи (11 слововжитків); субституційні процеси (9 слововжитків); протиставлення зон кореляцій приголосних фонем за твердістю-м'якістю *т-т', ц-ц'* (11 слововжитків); стягнення подвоєнних приголосних (8 слововжитків).

Найменше представлено появу протетичного *з*, що зафіксовано тільки у двох слововжитках, явище апокопи представлено в одному найменуванні, явище протези показано у трьох слововжитках, явище епентези у двох словах.

Натомість С. Бевзенко виділяє ще низку фонетичних рис подільського говору, які зовсім не представлені в аналізованому Словнику:

- 1) наявність задньорядного *ы*;
- 2) поява після стверділого *тп'* звука *ј* (*зора* — *зорја*, *рад* — *рјад*, *вару* — *варју* та ін.);
- 3) поширеність переходу палатальних приголосних *н', д', т'* в позиції перед наступними приголосними в *й* (*сонейко*, *д'івойка*, *двайц'іт*, *шіснайц'іт'* та ін.);
- 4) дорсально-палатальна (дуже м'яка, з домішкою шиплячого елемента) вимова *с', з', ц', дз'* як *с'', з'', ц'', дз''* в ряді говірок;
- 5) перехід м'яких *т', д'* у *к', г'* (*г'іўка*, *г'іло*, *г'ёковати*, *к'істо*, *к'існо*, *к'ёмити* та ін.);

б) відсутність у багатьох говорах заміни етимологічного *о* на *а* в словах типу гаразд тощо (*кочан, гор'ачий, богатий* та ін.) [8, с.209-210].

2.2. Морфологічні особливості матеріалів Словника крізь призму подільської діалектології.

1. Відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи: БУ́РОЮ, *ор. відм.* – бурею (С, с.27); ГУСЬОМ, *давальн. відм.* – гусям (С, с.43); ДОЩО́М, *ор. відм.* – дощем (С, с.49); ДУШО́Ю, *ор. відм.* – душею (С, с.51); ЗИМЛЬО́Ю, *ор. відм.* – землею (С, с.62); КЛЮЧО́М, *ор. відм.* – ключем (С, с.73); ЛОШО́М, *ор. відм.* – лошам (С, с.82); ЛЮДЬОМ, *давальн. відм.* – людям (С, с.83); НАСІ́НЬОМ – насінням (С, с.95); ПА́ЛЬЦЬОМ, *ор. відм.* – пальцем (С, с.104); СВІ́ЙНЬОМ – свиням (С, с.126); СМІТЬО́М, *ор. відм.* – сміттям (С, с.130); СТО́РОЖОМ, *ор. відм.* – сторожем (С, с.132); ТИЛЬО́М, *ор. відм.* – телям (С, с.137). Ця морфологічна риса засвідчена у 14 слововжитках.

2. Усічення закінчень прикметників та присвійних займенників ж. р. в дав. і місц. в. одн.: ГА́РНІ, *давальн. відм.* – гарній (С, с.39); МОЇ – моєї (С, с.89); (У) СТАРІ́, *місц. відм.* – у старій (С, с.132). Ця морфологічна риса засвідчена у 3 слововжитках.

3. У дієсловах II дієвідміни в 3-ій ос. однини або множини теп. часу спостерігається особове закінчення *-т*: БА́ЧУТ, *третя особа мн.* – бачать (С, с.21); БИРУ́Т, *третя особа мн.* – беруть (С, с.22); БІ́ГАЮТ, *третя особа мн.* – бігають (С, с.23); БІЖА́Т, *третя особа мн.* – біжать (С, с.23); БІЖІ́Т, *третя особа одн.* – біжить (С, с.23); БОЛІ́Т, *третя особа одн.* – болить (С, с.24); БОЛЯ́Т, *третя особа мн.* – болять (С, с.24); БУ́ДУТ, *третя особа мн.* – будуть (С, с.26); ВИВО́ДЯТ, *третя особа мн.* – виводять (С, с.30); ГОВО́РИТ, *третя особа одн.* – говорить (С, с.41); ГОВО́РЯТ, *третя особа мн.* – говорять (С, с.41); ДАДУ́Т, *третя особа мн.* – дадуть (С, с.46); ЖИЮ́Т, *третя особа мн.* – живуть (С, с.53); ЗНА́ЮТ, *третя особа мн.* – знають (С, с.63); ІДУ́Т, *третя особа мн.* – ідуть (С, с.65); ЇДУ́Т, *третя особа мн.*

мн. – їдуть (С, с.66); ЇЗДЯ́Т, *третья особа мн.* – їздять (С, с.66); ЇДЯ́Т, *третья особа мн.* – їдять (С, с.66); ЙДУ́Т, *третья особа мн.* – ідуть (С, с.67); КА́ЖУТ, *третья особа мн.* – кажуть (С, с.68); КЛАДУ́Т, *третья особа мн.* – кладуть (С, с.72); ЛЕТІ́Т, *третья особа одн.* – летить (С, с.81); КУ́РАТ, *третья особа мн.* – курять (С, с.78); ЛЕТЯ́Т, *третья особа мн.* – летять (С, с.81); ЛЛЯ́ЮТ, *третья особа мн.* – лляють (С, с.82); ЛЮ́БЛЯТ, *третья особа мн.* – люблять (С, с.83); МА́ЮТ, *третья особа мн.* – мають (С, с.87); НІШПОРА́Т, *третья особа мн.* – нишпорять (С, с.97); НИСУ́Т, *третья особа мн.* – несуть (С, с.97); ПРИЇЖЖА́ЮТ, *третья особа мн.* – приїжджають (С, с.116); ПРИЙДУ́Т, *третья особа мн.* – прийдуть (С, с.116); РО́БЛЯТ, *третья особа мн.* – роблять (С, с.123); СІДА́ЮТ, *третья особа мн.* – сідають (С, с.129); СИДІ́Т, *третья особа одн.* – сидить (С, с.128); СМІРДІ́Т, *третья особа одн.* – смердить (С, с.130); СТОЇ́Т, *третья особа одн.* – стоїть (С, с.132); СТО́ЯТ, *третья особа мн.* – стоять (С, с.133); ХО́ЧУТ, *третья особа мн.* – хочуть (С, с.147); ЧИКА́ЮТ, *третья особа мн.* – чекають (С, с.150); ЧИТА́ЮТ, *третья особа мн.* – читають (С, с.151). Ця морфологічна риса засвідчена у 40 слововжитках.

4. У формах вищого й найвищого ступенів порівняння широко знані утворення з суфіксами *-ішч-*, *-ч-*: БІЛІШЧИ́Й – біліший (С, с.23); МЕН́ЧЕ – менше (С, с.87); МЕН́ЧИЙ – менший (С, с.87); МИЛІ́ШЧИЙ – миліший (С, с.88); МОЛÓДЧИ́Й – молодший (С, с.90); РА́НЧИ – раніше, швидше (С, с.121); СОЛÓДЧИ́Й – солодший (С, с.131). Ця морфологічна риса засвідчена у 6 слововжитках.

5. Поширення дієслівної складеної форми минулого часу: ГОВОРІ́ЛИСТЕ, *друга особа мн.* – ви говорили (С, с.41); ГОВОРІ́ЛИСЬМО, *перша особа мн.* – ми говорили (С, с.41); ДАВА́ЛИСЬМО *перша особа мн., застар.* – ми давали (С, с.46); ЗНА́ЛИСЬТИ, *друга особа мн., застар.* – ви знали (С, с.63); ЇЗДИ́ЛИСЬМО, *перша особа мн.* – ми їздили (С, с.66); ЇХА́ЛИСЬМО, *перша особа мн., застар.* – ми їхали (С, с.67); МУ́СІЛИСЬМО, *перша особа мн., застар.* –

ми мусили (С, с.91); НАЗБИРА́ЛИСЬМО, *перша особа мн.,застар.* – ми назбирали (С, с.93); РОБІ́ЛИСЬМО, *перша особа мн.* – ми робили (С, с.122); РОБІ́ЛИСЬТИ, *друга особа мн.,* – ви робили (С, с.123); САПА́ЛИСЬМО – ми сапали (С, с. 126); ХОДІ́ЛАСЬ, *друга особа мн.* – ти ходила (С, с.146); ХОДІ́ЛИСЬМО, *перша особа мн.* – ми ходили (С, с.146); ХОДІ́ЛИСЬТИ, *друга особа мн.* – ви ходили (С, с.146). Ця морфологічна риса засвідчена у 14 слововжитках.

6. Препозитивне вживання частки *-ся*: Ї́Й-БО́ ПРИСЯ́ЙБО́ – їй-богу (С, с.66); ПРИСЯ́ЙБО́ – їй-богу, присягати́ся Богом (С, с.117). Ця морфологічна риса засвідчена у 2 слововжитках.

7. У родовому відмінку однини іменників жіночого роду виступає закінчення *-и*: СО́ЛИ, *кулін.,род. відм., застар.* – солі (С, с.130). Ця морфологічна риса засвідчена у 1 слововжитку.

8. У ряді говірок збереглися форми двоїни іменників ж. р.: (Дві) ВІДРІ́ –два відра (С, с.34); (Дві) ДОРО́ЗІ – дві дороги (С, с.49); (Дві) КОРО́ВІ – дві корови (С, с.75); (Дві) МАШІ́НІ – дві машини (С, с.86); (Дві) НИДІ́ЛІ – два тижні (С, с.97); (Дві) НОЗІ́ –дві ноги (С, с.98); (Дві) РУЦІ́ – дві руки (С, с.125); (Дві) СЛОВІ́ – два слова (С, с.130); (Дві) ХА́ТІ – дві хати (С, с.146); (Дві) ШКО́ЛІ – дві школи (С, с.153). Ця морфологічна риса засвідчена у 10 слововжитках.

9. Рядом варіантів представлені числівники: ДВА́ДЦІТЬ – двадцять (С, с.46); ДЕ́ВІТЬ – дев'ять (С, с.46); ДЕ́СІТЬ – десять (С, с.46); ДИВ'Я́ТНАДЦІТЬ – дев'ятнадцять (С, с.47); ОДИ́НАДЦІТЬ – одина́дцять (С, с.101); СІ́МНАЦІТЬ – сі́мнадцять (С, с.129); ШІ́СНАДЦІТЬ – ші́стнадцять (С, с.153); ШЕ́ІСЯТЬ – ші́стдесят (С, с.152); ШІ́ЗДИСЯ́ТЬ – ші́стдесят (С, с.153); Ї́ДЕН – один (С, с.66); ШТИ́РИ, *застар.* – чотири (С, с.154). Ця морфологічна риса засвідчена у 11 слововжитках.

10. Вказівні займенники подекуди зберігають реліктові (архаїчні) форми: СЕ, *застар.* – це (С, с.127); СЕВО́, *застар.* – це (С, с.127); СЕ́ГО, *застар.* – цього (С, с.127); СЕ́Ї, *застар.* – цієї (С, с.127); СЕ́Й, *застар.* – цей

(С, с.127); СЕЙЌ, *застар.* – цей (С, с.127); СИСЃ, *застар.* – це (С, с.128); СИСЃ_{мн.}, *застар.* – ці (С, с.128); СИСЮ, *род. відм., застар.* – цю (С, с.128); СИСЯ, *застар.* – ця (С, с.128); СИХО, *застар.* – цих, ось цих (С, с.128); СІ, *застар.* – ці (С, с. 129); СІВО, *застар.* – ці, цій (С, с. 129); СЯ – ця (С, с. 134); СЯВО – ця (С, с.134); ТОТА, *застар.* – та (С, с.139); ТОТІ, *застар.* – ті (С, с.139); ТОТО, *застар.* – то, те (С, с.139); Ця морфологічна риса засвідчена у 17 слововжитках.

Також, слід зазначити, що досліджувана говірка зазнала впливу російської мови: *знакомий, главне, унистожали, такое дело було, местності* та інші.

Таким чином, у досліджуваному нами Словнику найчастотнішими виявляються такі морфологічні риси говору, як відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи, вона зафіксована у 14 слововжитках; особове закінчення **-т** у дієсловах II дієвідміни в 3-ій ос. однини або множини теп. часу спостерігається в 40 слововжитках; поширення дієслівної складеної форми минулого часу, ця морфологічна риса засвідчена в 14 слововжитках; форми двоїни іменників ж. р. засвідчена в 10 слововжитках; варіанти числівників спостерігаються в 11 слововжитках; реліктові (архаїчні) форми займенників засвідчені в 17 слововжитках.

Найменше представлено такі морфологічні риси, як усічення закінчень прикметників та присвійних займенників ж. р. в дав. і місц. в. одн. (3 слововжитки); у формах вищого й найвищого ступенів порівняння суфікси **-ішч-**, **-ч-** (6 слововжитків); препозитивне вживання частки **-ся** (у 2 слововжитках); у родовому відмінку однини іменників жіночого роду виступає закінчення **-и**, ця морфологічна риса засвідчена лише в 1 слові.

С.П. Бевзенко у своїй праці «Українська діалектологія» [8, с. 209-210] та П.Ю.Гриценко у розвідці «Основні риси подільського говору» [47, с. 79] виділяють ще такі морфологічні риси подільського говору, проте відсутні у Словнику:

1) іменники жіночого роду III відміни в орудному відмінку мають закінчення **-о́йу** (*сол'о́йу, ночо́йу, пёчо́йу* та ін.) [47, с. 79];

2) творення майбутнього часу дієслів недоконаного виду аналітичними і синтетичними способами (*робі́тиму, б́уду робі́ти і б́уду роби́'у*) [47, с. 79];

3) в іменниках I відміни м'якої групи в дав. і місц. відм. однини і в іменниках II відміни м'якої групи в місц. відм. однини в більшості південно-західних говорів звичайне закінчення **-и** (*земли — на земли, на кони, на конці* та ін.) [8, с. 210];

4) іменники типу *люди, гості* в род. відм. множини здебільшого мають закінчення **-ий** (*л'удий, д'ітий, гостий, пёчий* та ін.) [8, с. 210].

2.3. Лексичні особливості матеріалів Словника крізь призму подільської діалектології.

2.3.1. Лексичні запозичення в Словнику

Жива народна мова будь-якого регіону України є колоритною, барвистою, цікавою, а тому основне завдання лінгвістів, дослідників-діалектологів і, звісно, кожної залюбленої у свій рідний край людини є збереження неповторної скарбниці, витвореної нашими предками з правіку. Українська літературна мова завжди збагачувалася і збагачується цілющими джерелами народних говорів, розширюючи свої виражальні та стилістичні можливості [54, с. 38]. Безперечно, що в цьому аспекті пріоритет належить лексиці, яка наповнює загальнонаціональну мову одиницями, досить часто невідомими сучасній літературній мові.

У досліджуваному Словнику ми зупинилися на явищі, яке стосується складу лексики з погляду її походження.

Оскільки мережа лексикографічної праці охоплює населені пункти, розташовані в зоні українсько-молдовського порубіжжя, то кількість іншомовних слів тут буде більшою, отож ми ставимо за мету дослідити запозичену лексику в «Словнику говірки села Шендерівка та інших

населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка, зокрема з'ясувати, з яких мов засвідчено лексичні запозичення та встановити, у яких тематичних групах вони найактивніше вживані.

Методом суцільної вибірки зі Словника було вилучено 15 запозичених лексем, у ремарках до яких зафіксовано мову-джерело. Прикметно, що 8 із них – полонізми: БА́РДЗО від пол. *bardzo* – дуже (С, с. 21); ВА́РГА від пол. *warga* – губа (С, с.28); ДЗІНЬКУ́Ю застр. ъ – дякую. Скаже Маланка: «Бардзо дзінькую!» (Зі щедрівки) (С, с.47); ЛАНЦУ́Х, пол. *łańcuch* – ланцюг. Розумний хазяїн приспособляє собі коло керниці валок з корбою, ланцух прикує і відро причепить. (Світова зірниця. – 1907. – №8. – С. 6) (С, с.80); П'ЄЦ, пол. *piec* – піч. Дід любив спати на п'єцу. (С, с.106); П'ЄЦО, пол. *piec* – піч. П'єцо нашої бабки завжди пахнув пирогами. (С, с.106); ПОРЕ́НЧА, пол. *poręcza* – бильца ліжка. (С, с.114); ШУ́ФЛЯ, пол. *szufla* – совкова лопата. (С, с.155).

З російської мови було запозичено дві лексеми: ДА, рос. *да* – частка, яка вживається під час відповіді, що підтверджує правильність думки, для вираження згоди тощо; під впливом тотальної русифікації майже повністю витіснила автентичні українські слова аналогічного значення «так», «ая», «ага», «еге», «еге ж», «авжеж», «аякже», «звісно», «справді» та інші. Або чому треба казати «да», а не «ая»? Ні, таки краще з мужицькою мовою. І Ніно починає вигукувати ая, ая, ая, аж поки не дістає від мами легкого потиличника...(Леонід Мосендз. Засів ... С. 181). (С, с.45); СТО́РЦА – 1. У стоячому, вертикальному положенні, сторч, стійма; похідне від рос. С торца. Тичку поставили сторца коло *дерива*. 2. Свідомо йти на конфлікт, чинити комусь усупереч, наперекір. Я вирішив стати сторца і писати скаргу про маніпуляції з квартирною чергою. (Володимир Котенко, с. Вила-Ярузькі) (С, с.133).

З румунської мови представлено також 2 запозичення: БА́РДА від рум. *bardă* – різновид сокири (С, с.21); НАНА́ШКА, НАНА́ШКО (рум. *nanas, nas*; молд. *нэнаш, нэнашэ*) – хрещені мама і батько (С, с.94); КУЛЯ́СТРА /

КУЛЯ'СТРО, *молд. кораслэ* – молоко корови одразу після отелу, молозиво (С, с.78).

Гіпотетично ми припускали, що румунізмів у цьому ареалі буде засвідчено значно більше. І дійсно, велика кількість слів у Словнику, хоч і мають східнороманське походження, та в лексикографічній праці не мають відповідних позначок. Наведемо окремі з них, східнороманське походження яких ми встановили за Етимологічним словником української мови: ВУРДА́, *кулін.* – 1. Сироватка, що залишається після перетворення молоко на сир. 2. Подрібнена і просіяна через сито свіжа макуха, яку додають у засмажку з цибулі та олії; їдять намазаною на коржі, як бутерброд. Бабка Ірина винесла нам полумисок коржів із пахучою вурдою. (Надія Кордон, с. Шендерівка) (С, с.37) ← рум. *úrdă* «солодкий овечий сир» [52, с.440], МАЛА́Й, *кулін.* – кукурудзяний хліб [у деяких місцевостях Поділля – кукурудзяний корж – Д.К.]. (Ольга Баланюк, с. Шендерівка). Я памятаю скрип вдовиних жорен і смак тоненького, крихкого маля. Верталась мати, висохла і зморена, Із буряків, де з нею мерзла я. (Ніна Гнатюк. Поки люблю і вірю...С.39). (С, с.84) ← рум. *mălai* «кукурудзяне борошно; просо; коржик із кукурудзяного борошна» [53, с. 369].

З англійської мови запозичено лексему: ГАС від англ. *gas* – керосин. Так саме гас (керосин); він хоч і не псується, але де ж його тримати багато? (Світова зірниця. – 1907. – №17. – С. 8) (С, с.44).

Із турецької мови зафіксовано запозичення: КАЛАБАЛИ́К, тур. *kalabalık* (юрба) – гармидер, шум, *швирнява*. На кухні шум, кала балик – завтра *висіля* (С, с.68).

Отож найбільше представлено лексичних запозичень з польської мови (8слововжитків). Хоча ми переконалися, що достеменною цю кількість інонімів у говірках Могилівського Придністров'я вважати не можна, бо трапляються випадки, коли запозичення просто не маркується автором словника як таке.

Представлена в «Словнику говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка запозичена лексика охоплює такі тематичні групи:

1. Назви предметів побуту й життя людського суспільства (10 лексем): БА́РДА ‘різновид сокири’ (С, с.21), ЛАНЦУ́Х. ‘ланцюг...Розумний хазяїн приспособляє собі коло керниці валок з корбою, ланцух прикує і відро причепить’ (С, с.80), П’ЄЦ ‘піч. Дід любив спати на п’єцу.’ (С, с.106), П’ЄЦО ‘піч. П’єцо нашої бабки завжди пахнув пирогами’ (С, с.106), ПОРÉНЧА ‘бильця ліжка’(С, с.114), ШУ’ФЛЯ ‘совкова лопата’ (С, с.155), ГАС ‘керосин. Так саме гас (керосин); він хоч і не псується, але де ж його тримати багато?’ (С, с.44), КАЛАБАЛИ́К ‘гармидер, шум, *швирнява*. На кухні шум, калабалик – завтра *висіля*.’ (С, с.68), КУЛЯ́СТРА / КУЛЯ́СТРО ‘молоко корови одразу після отелу, молозиво’(С, с.78).

2. Прислівникова лексика (2 лексеми): БА́РДЗО ‘дуже’ (С, с.28), СТО́РЦА ‘1. У стоячому, вертикальному положенні, сторч, стійма; 2. Свідомо йти на конфлікт, чинити комусь усупереч, наперекір. Я вирішив стати сторца і писати скаргу про маніпуляції з квартирною чергою. ⚡’ (С, с.133).

3. Назви частин тіла людини (1 лексема): ВА́РґА ‘губа’(С, с. 28).

4. Назви спорідненості та свояцтва (2 лексеми): НАНА́ШКА, НАНА́ШКО ‘хрещені мати і батько’ (С, с.94).

5. Службові слова (2 лексеми): ДА ‘частка, яка вживається під час відповіді, що підтверджує правильність думки, для вираження згоди тощо; під впливом тотальної русифікації майже повністю витіснила автентичні українські слова аналогічного значення «так», «ая», «ага», «еге», «еге ж», «авжеж», «аякже», «звісно», «справді» та інші. Або чому треба казати «да», а не «ая»? Ні, таки краще з мужицькою мовою. І Ніно починає вигукувати ая, ая, ая, аж поки не дістає від мами легкого потиличника... ⚡, *дзіньку́ю* ⚡застр. дякую. Скаже Маланка: «Бардзо дзінькую»’ (С, с.45).

Отже, говірки Могилівського Придністров'я протягом тривалого часу запозичила певний обсяг іншомовних лексичних одиниць, що охоплюють різноманітні тематичні групи: назви предметів побуту й життя людського суспільства, прислівникова лексика, назви частин тіла людини, назви спорідненості та свояцтва та службові слова. На основі аналізу словника Д. Крохмалюка можемо стверджувати, що найбільше запозиченої лексики представлено у такій тематичній групі як назви предметів побуду й життя людського суспільства (10 слововжитків).

2.3.2. Огляд лексики Словника за тематичним принципом.

Спостережено, що в Словнику представлена велика кількість застарілої лексики. Оскільки одним із наших завдань є з'ясувати й етнографічну, культурологічну цінність «Словника говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка, то вважаємо за доцільне схарактеризувати застарілу лексику Словника (вона позначена відповідною ремаркою у словникових статтях) за тематичним принципом. Отож ми виявили такі групи застарілих лексем:

1. Лексика, що відображає життя та господарську діяльність мешканців: АПТІ́КА, *застар.* – аптека (С, с.18); ВАНЬКІ́Р, *застар.* – друга невелика кімната з одним вікном, відгороджена від основної стіною з грубкою. У ванькирі на залізній постелі спав дід (С, с. 28); ДУПЛЯ́НКА, *застар.* – борть. Дід ще тримав бджоли в дуплянках, покритих соломкою (С, с.50); ДРАГЛІ́, *мн., застар.* – холодець (С, с.49); ЖЕ́РДКА, *застар.* – встановлена між двома стінами горизонтальна жердина, на якій до 1960-х років у селянських хатах за відсутності шаф розвішували одяг (С, с. 52); КАГЛЯ́НКА, *застар.* – 1. Ганчір'яна затичка для закривання кагли (димоходу). 2. *Застар.* Саморобні м'ячі; ще в середині ХХ століття в Шендерівці їх робили з ганчір'я, подібного до того, яким затуляли отвори в димоходах з метою збереження тепла (С, с.68); КЛА́НЬ, *застар.* – півкопи, стіжки по 30 снопів жита чи пшениці, які складали у полі, щоб трохи вологий

хліб підсох (С, с.73); КУДЁЛЯ, *застар.* – 1. Прядиво, підготовлене до прядіння і намотане на спеціальну палицю. Діти любили сідати коло куделі і слухати, як баба розказувала казки. 2. Скуйовджене волосся (переважно в дівчини чи жінки). Подивися на себе в зеркало і розчеши ту куделю (С, с.77); МАЦІ́ГА, *застар.* – мотоцикл (С, с.86); МАЦЯ́К, *застар.* – марля чи тоненька ганчірка, в яку зав'язували вузликом розмочений підсолоджений хліб або печиво і давали смоктати маленькій дитині, аби не плакала (С, с.86); МЕ́ЛНИК, *застар.* – мельник, мірошник (С, с.87); ОСТРІ́ШИНА, *застар., архіт.* – нижній край солом'яної покрівлі (винос даху), що нависає над стінами (стріха); захищає від дощу стіни і значний простір навколо хати. Сучасна назва подібної конструкції в будинках – *піддашок* (С, с.102); ПАЦЬО́РКИ, *застар.* – намисто (С, с.105); ФЛЯ́КИ, *мн., кулін., застар.* – 1. Страва з кишок і шлунка худоби з борошном чи пшоном. 2. Нутрощі худоби, з яких готують фляки. *Перен.* Мокрий, як фляк (С, с.144); П'ЯТНА́ДЦЯТКА, *застар.* – стіжок із 15 снопів жита чи пшениці, які складають у полі, щоб трохи вологий хліб підсох (С, с.120); ШО́ПА, *архіт., застар.* – приміщення для сільськогосподарського реманенту (С, с.154) та інші.

2. Лексика, що відображає історію та традиції мешканців населеного пункту: ГА́МАН, *застар.* – особа, яку під час свята Гамана євреї використовували як об'єкт насмішок, глузування, побиття (часто з цією метою, за твердженням Івана Франка, євреї наймали бідного християнина). Набили, як гамана (С, с.38); ІМПРІЯ́Л, *застар.* – імперіал. Золота монета, яку з перервами карбували в Росії в 1755-1899 рр., містила 11,61г чистого золота і за вартістю дорівнювала 10 рублям (С, с.65); МОСКА́ЛЬ – 1. *Застар.* Солдат регулярної армії в Російській імперії. «Стояли колись в нас к *силі* москалі. То один з них украв курку у баби. Вона прийшла *ти й* пожалілася начальнику. Начальник вистроїв *пирид* бабою всіх москалів і *кажи*: «Пізнавайте, котрий». «Той, *шо* в шинелі *ни* підрубленій», – *кажи* баба. Ходила вона, ходила *помижи* тих москалів, а в них в усіх шинелі *ни* підрублені (С, с.90); КРОПІ́Й, *мн., зневажл., застар.* – загальна назва людей,

котрі лягають спати дуже пізно, далеко за опівніч; походить від прізвища сім'ї Кропів, що мешкало колись давно в Шендерівці і відзначалася таким режимом. *Прийжжают* смерком Кропи з поля, *ти й* мама стає варити *вечерати*, а тато з синами *йдут* у яр пні корчувати. Поки повечерають – то люди вже виспляця (С, с.76); ХОПТІ́, *мн., зневажл.,застар.* – загальна назва людей, помічених або впійманих на неодноразових крадіжках у сусідів та інших односельчан; походить від прізвища сім'ї Хоптів, що мешкало колись давно в Шендерівці і грішила таким ремеслом(С, с.38) та інші.

3. Антропоніми: АФІ́Я, *застар.* – Гафія. Баба Афія *жи́ла* сама-одна в *старі* хаті під соломою (С, с.18); ГА́НКА, *застар.* – Ганна. Баба Ганка *жис* сама (С, с.39); ДОКІ́Я, *застар.* – Євдокія (С, с.48); ПРОФІ́РІЙ, *застар.* – Порфирій (С, с.119); САВЕ́ТА, *застар.* – Єлизавета (С, с.126); ТО́ДОР, *застар.* – Федір (С, с.138); ТЬО́НЯ, *застар., змениш.-пестл.* – Харитина (С, с.141); ФА́НЬКА, *застар.* – Панас, Афанасій (С, с.143); ШТЕФА́Н, *застар.* – Степан (С, с.154); ШТЕФА́НЬКА, *застар.* – Степанида (С, с.143); ЮГА́НЯ, *застар.* – Євгена (С, с.156); ЮГЕ́НІЙ, *застар.* – Євген (С, с.156); Ю́СЬКО, *застар.* – Йосип (С, с.156); ЮХТІ́М, *застар.* – Юхим (С, с.156); ЯВДО́ХА, *застар.* – Євдокія (С, с.156); ЯНЬО́, *застар.,змениш.-пестл.* – Іван (С, с.157).

4. Топоніми: ВІДЛІ́КІВКА,*топонім, застар.* – перекручений варіант слова Людвиківка (стара назва села Лозове Чернівецького району Вінницької області) Відліківка *ни* далеко від нас – зразу за *Сирбами* (С, с.33); СИРБІ́, *топонім, застар.* – село Сербії (стара назва села Гонтівка) Чернівецького району Вінницької області (С, с.128); ША́ЙГОРОД, *топонім, застар.* – Шаргород, місто і районний центр Вінницької області. Їхали у Шайгород на базар (С, с.152).

5. Прислівникова лексика: БО́РШЕ, *застар.* – швидше. Мой,мой! А я борше всіх буду вдома! (С, с.25); ВИДЕ́Й, *прися., застар.* – мабуть, очевидно. Той сторож у Дубині *Юхтим*, виде́й, *називався* (С, с.30); ЖІ́ВО, *застар.* – швидко. *Рімно*, криво, аби живо (С, с.52); КРА́ТЦИ, *застар.* – крадькома (С, с.76); НІ́Щ НІЧО́ГО, *застар.* – зовсім нічого. Завтра гості

прийдут, а в нас ще ніц нічого *ни* готово (С, с.152); (Гет) ЧІСТО, *застар.* – повністю, цілком, зовсім. Німці вигнали тих жидів з Буковини гет чисто. То один з них довго у нас жив, чоботи шив, другий –*костюми*. Лиш побачив, що *румін* іде до хати – *ти й* на піч (С, с.152); СЬОДНЯ, *застар.* – сьогодні. Сьодня така чутка, завтра *инакша*, післязавтра знов инакша (С, с.134).

6. Дієслівна лексика, що відображає побут мешканців населеного пункту: БОРО́ТИСЯ, *застар.* – воювати. Гамількар, котрий боровся з римлянами, мав сина Ганнібала (С, с.24); ЗДІВА́ТИСЯ, *застар.* – знущатися. Він казав далі: «Чого вони шукають у нас? Що вони тут загубили? Чого вони здіваються...над нашими людьми? Геть гнати їх звідси, цих зайдів кацапських! (С, с.61); ЗРОБІ́ТИСЯ, *застар.* – статися, почати. Як зробилася *война*, чоловіків забрали на фронт (С, с.63); ЗБА́ВИТИ, *застар.* – зіпсувати, втратити, пошкодити. Збавити страву. Збавити здоров'я (С, с.60); ІЗЗІ́СТИ, *застар.* – з'їсти. Облупили лиса, відтяли голову, *фіст ти й да́ попови, ти й* піп іззів (С, с.65); ЗДА́ЛОБСЯ, *застар.* – не завадило б. Здалобся вже і в хаті *пропалити* (С, с. 61); НАДВІ́Р ВІЙТИ, *застар.* – вийти в туалет. Часто ходити надвір (С, с.93); ПОКЛА́СТИ, *застар.* – 1. Призначити, поставити когось виконувати якісь обов'язки. *Мине* на літо поклали в колгоспному ларку продавати *огирки, помідори, кавуни* (С, с.112); КАТУЛЯ́ТИ, *застар.* – кульгати, шкандибати. Пес катуляв і жалібно скавулів (С, с.152); ЛАПА́ТИ, *застар.* – хапати, ловити. Як полапали тих злодіїв, то в школі був суд (С, с.80); ПІСЛА́ТИ, *застар.* – послати, відрядити. Тоді багатіші римляни своїм коштом збудували флот та й післали його, під командою консула Лютація, проти карфагенців (С, с.109); УРА́ДИТИ, *застар.* – дійти згоди в результаті наради, переговорів. Урадили, що правити буде державою комендант сонниці Пердикас (С, с.142) та інші.

7. Службові слова: АБІ́-М, *спол., застар.* – аби я, якби я, щоб (С, с.17); АБІ́СЬ, *застар.* – щоб ти (С, с.17); АБІ́СЬТЕ, *застар.* – аби ви, щоб ви (С, с.17); АДІ́, *застар.* – бач, гляди, дивись-но. Залежно від інтонації вигук означає: 1. Здивування. Ади, які *великі* гриби! 2. Осуд. Ади, який

вредний хлопц! 3. Ствердження чогось, підкреслення нейтральної думки. Мій брате, ми не щеплені оба [автор звертається до дикого винограду, не вийшло з нас врожайного раба, ніхто не бгав під ручки нам опереть, тому-то нас – ади! –минає й смерть...(С, с.17); АЯ, *застар.* – 1. *Част.,ствердж.* Стверджувальне слово-речення: аякже, так, авжеж. «Ти *вечерав?*» «Ая». 2. *Част., запереч.* Висловлення сумніву, заперечення (залежно від інтонації). «Ти *вечеряла?*» «Ая, *вечерала.* Цілий день зерна макового в *писку* ни мала» (С, с.19); БИСЬ, *застар.* – би (С, с.23); ГЕТ, *застар.* – 1. Навіть. І гет лопатка була на тих грошах намальована, того й називали їх «лопаткі». 2. Зовсім. Він гет нікудишній був, *али* ни одного здорового *пирижав* (С, с.39); ГЕЙС – 1. *Застар.* Вигук, яким поганяють волів, означає ліворуч. 2. Морока. Для мене це *лишний* гейс (С, с.39); МЕЖИ, *застар.* – між, поміж. Бути *межи* людьми (С, с.87); МЕЙ, *застар.* – вигук, те саме, що Агов (С, с.87); НАЙ, *застар.* – нехай, хай. Такий голод *пирижили*, *шо* най Бог милує і *борони* (С, с.93); ЧА, *застар.* – вигук, яким поганяють волів, означає праворуч (С, с.149).

Аналізуючи лексику Словника за тематичним принципом, можна зробити висновки, що найбільше застарілих лексем представлено в таких тематичних групах, як життя та господарська діяльність мешканців населеного пункту, антропоніми, дієслівна лексика та службові слова. Найменше застарілих лексем представлено у таких тематичних групах, як топоніми та прислівникова лексика.

Також нашу увагу привернули інші тематичні групи лексики, представлені у Словнику, які відображають світогляд, культуру, господарську діяльність подолян, хоча такі слова й не марковані як застарілі.

1. Кулінарна лексика: БА́БА, *кулін.* – страва із сиру чи тіста, запечена у спеціальній формі в печі або духовці (С, с.19); БАБКО́ВЕ ЛИСТЯ, *кулін.* – лавровий лист (С, с.19); БАДЕРЕ́ВКА, *кулін.* – Кашка з вареного на воді кукурудзяного чи ішного борошна, трохи рідша, ніж бевка, якою в роки голодоморів селяни рятувалися від смерті. Бадеревка – багато води і трішки борошна, але в 1947 році це вже було спасіння (С, с.19); БАЙДА́, *кулін.* –

великий шматок хліба (С, с.20); БАЛА́БУХ, *кулін.* – хліб, який печеться з залишків тіста в печі або духовці без форми, тому немає стандартного розміру (С, с.20); БЕ́ВКА, *кулін.* – ріденька кашка з вареного на воді кукурудзяного чи іншого борошна, якою в роки голодоморів селяни рятувалися від смерті (С, с.21); БО́ВК, *кулін.* – середина кавуна, в якій немає зерняток (С, с.35); ВУРДА́, *кулін.* – 1. Сироватка, що залишається після перетворення молока на сир. 2. Подрібнена і просіяна через сито свіжа макуха, яку додають у засмажку з цибулі та олії; їдять намазаною на коржі, як бутерброд (С, с.37); ГАЛУ́НКА, *кулін.* – крашанка (С, с.38); ГА́ЛУШ, *кулін.* – галушки, вареники і т.п., які під час варіння зліпилися в одну велику грудку (С, с.38); ГИЖКІ́, *мн., кулін.* – холодець (С, с.39); ЗАВДА́ВАНКА, *кулін.* – домашня ряжанка (С, с.54); ЗА́ТИРКА, *кулін.* – суп із подрібненого руками круто замішаного домашнього тіста з картоплею, по-іншому – галушки. Те саме, що Щіпанці (С, с.58); ЗАТЬО́Р, *кулін.* – засмажка до страв, розтерта в макітрі (С, с.59); КАНДЬО́Р, *кулін.* – рідкий суп із пшоняних, кукурудзяних або ячмінних круп, як правило, не дуже смачний (С, с.69); КВА́ША, *кулін.* – квашені овочі, квашенина (С, с.19); КЕ́НДЮХ, *кулін.* – шлунок домашньої худоби (переважно свиней), начинений м'ясом і приправлений як м'ясна страва (С, с.72); КИСЕЛІ́ЦЯ, *кулін.* – десертна, кисленька на смак страва в основному зі свіжих слив, зварена до консистенції супу (С, с.72); КЛЬО́ЦКИ, *мн., кулін.* – галушки (С, с.73); КРИЖАВКІ́, *мн., кулін.* – квашені головки капусти для голубців (С, с.76); ЛА́КІТКИ, *мн., кулін.* – ласощі, небуденна смачна їжа (С, с.80); МАКАРА́Н, *кулін.* – макаронна бабка з домашнього тіста, яку випікають у печі в круглих хлібних формах (С, с.84); МАЛА́Й, *кулін.* – кукурудзяний хліб (С, с.84); МАЛІСНІ́КИ, *мн., кулін.* – налисники з сиром, повидлом і т.п. (С, с.85); МАНДЗА́Р, *кулін.* – пиріг із сиром і кропом (С, с.85); МА́ЧАНКА, *кулін.* – м'ясний або рибний соус із пшеничним борошном (С, с.86); МУ́ЛЬКА, *кулін.* – тюлька (С, с.91); ОБА́РІНОК, *кулін.* – бублик (С, с.99); ПІДПА́ЛОК, *кулін.* – пробна хлібина у формі паляниці, що її першою печуть на дні печі, без дека, аби перевірити,

який буде хліб; і лише після цього печуть решту хліба (С, с.108); СМАЖЕНІЦЯ, *кулін.* – омлет на молоці (С, с.130); СОЛО́ДКЕ МОЛОКО́, *кулін.* – парне молоко (С, с.130); СТА́РКА, *кулін.* – плівка на кип'яченому молоці або в посудині з квашеними овочами чи фруктами (С, с.132); СУШИНЯ́, *кулін.* – сушка, сушені фрукти і ягоди (С, с.134); ХАМУ́ЛА, *кулін.* – невдало приготовлена, переварена страва, що має вигляд густої однорідної маси (С, с.145); ХОЛО́ДНЕ, *кулін.* – холодець (С, с.146); ХРУ́СТИ, *мн., кулін.* – смажене в смальці або в олії солодке печиво у формі довгих скручених смужок, посипане цукровою пудрою. Те саме, що Вергуни (С, с.147) та інші.

2. Ботанічна лексика: БА́БИНІ ВО́ШІ, *бот.* – череда три роздільна (С, с.19); БЕЗ, *бот.* – бузок (С, с.21); БУРА́Н, *бот.* – бур'ян (С, с.26); ВАКА́ЦІЯ, *бот.* – акація (С, с.27); ГИЛЯ́ ґА, *бот.* – гілка (С, с.39); ГЛОЇ́НА, *бот.* – глід (С, с.41); ГОРІ́ШИНА, *бот.* – конюшина повзуча (С, с.42); ГОРО́ХЛЯНКА, *бот.* – листя і стебла гороху, переважно після молоту, горохв'янка (С, с.42); ГУ́БА, *бот.* – гриб загалом (крім білого) (С, с.43); ГУ́БИ, *мн., бот.* – загальна назва для всіх грибів, крім білих (С, с.43); ЖАЛІ́ВА, *бот.* – кропива дводомна (С, с.52); ЗІ́НІЯ, *бот.* – космея (С, с.62); Ї́ВА, *бот.* – плакуча верба (С, с.64); КАБА́К, *бот.* – гарбуз (С, с.67); КАРТО́ФЛІ, *мн., бот.* – картопля (С, с.70); КВАСО́К, *бот.* – щавель звичайний (С, с.71); КОВПА́К, *бот.* – різновид грибів, по-іншому – зонтик (у Шендерівці іноді плутають із мухомором) (С, с.73); КОЗА́РИКИ, *мн., бот.* – різновид грибів, польський гриб (С, с.74); КОЛЯ́К, *бот.* – колючий будяк, колючка (С, с.74); КОЛЯ́НДРА, *бот.* – коріандр (С, с.74); КОРЧ, *бот.* – кущ рослин, які ростуть пучком від поверхні землі (С, с.75); КРИВА́ВНИК, *бот.* – деревій звичайний (С, с.76); КРО́КІШ, *бот.* – календула (С, с.39); КУКУРУ́ЗА, *бот.* – кукурудза (здебільшого вже зібрана) (С, с.77); КУПЧАКІ́, *мн., бот.* – різновид чорнобривців (С, с.78); ЛИПУ́Х, *бот.* – лопух (С, с.81); ЛУК, *бот.* – дика цибуля (С, с.82); МАЛЬО́НА, *бот.* – диня (С, с.85); МАРЕ́МУХ, *бот.* – мухомор сіро-рожевий (С, с.85); МО́РВА, *бот.* – шовковиця (С, с.90); МУРЕ́ЛЯ, *бот.* – абрикос (С, с.91); МУШІ́Й, *бот.* – бур'ян родини злакових,

мишій (С, с.91); ПАВУТА́, *бот.* – виткий городній бур'ян, берізка (С, с.103); ПАПРÓВКА, *бот.* – сорт ранніх яблук «білий налив» (С, с.104); ПИРІ́Й, *бот.* – бур'ян, пирій повзучий (С, с.107); ПІДПЕ́НЬОК, *бот.* – опеньок звичайний (С, с.108); ПІДСЛИВКИ, *мн., бот.* – гриби, що ростуть навесні під сливовими та іншими фруктовими деревами (С, с.108); ПОВІ́Й, *бот.* – дреза (С, с.110); ПОЖА́РИКИ, *мн., бот.* – космея (С, с.39); ПОПÓВА НУ́ДА, *бот.* – бересклет (С, с.113); ПО́РХАВКА, *бот.* – старий гриб-дошовик (С, с.114); ПСЯРКІ́, *мн., бот.* – гриби-гноювики (С, с.119); РІ́ПИЦЯ, *бот.* – городній бур'ян, суріпиця звичайна (С, с.122); РІ́ПЛЯХ, *бот.* – реп'ях (С, с.122); РОМ'Я́НОК, *бот.* – ромашка аптечна (С, с.124); РОСА́ДА, *бот.* – розсада (С, с.125); СВЕРБІ́УС, *бот.* – шипшина (С, с.126); СІ́ЧЕНІ, *мн., бот.* – айстри (С, с.129); СПАРЦЕ́Т, *бот.* – еспарцет (С, с.39); СТРІ́ЛКА, *бот.* – порожнисте стебло цибулі, яку вирощують на насіння (С, с.133); ФАСО́ЛЯ, *бот.* – квасоля (С, с.143); ФУНТО́ВКА, *сад.* – сорт яблук із великими плодами (С, с.145); ЦІ́БУХ, *бот.* – невелика, придатна для споживання цибулина, яка ще виросла після того, як цибулю було використано на насіння (С, с.148); ЧЕ́РЕХ, *сад.* – тверді сорти черешень (С, с.149); ЧОСНІ́К, *бот.* – часник (С, с.151); ЩАВІ́Й, *бот.* – щавель (С, с.155); ЯБЛІ́НКА, *сад.* – яблуня (С, с.156) та інші.

3. Зоологічна лексика: БЖО́ЛИ, *мн., ентомолог.* – бджоли (С, с.22); ВО́Ш, *ентомол.* – воша (С, с.35); ГЕ́ДЗЕНЬ, *ентомол.* – гедзь (С, с.44); ЗАБО́РОЗНЯК, *зоол.* – личинка майського хруща (С, с.54); ЖІ́ДИК, *зоол.* – горобець (С, с.53); КЕРТІ́НА, *зоол.* – кріт (С, с.72); КІ́ТКА, *зоол.* – кішка (С, с.72); КОГУ́Т, *зоол.* – півень (С, с.74); КОРО́ЛЬ, *зоол.* – кріль (С, с.75); КОТЕНЯ́, *зоол.* – кошеня (С, с.76); КУНА́, *зоол.* – куниця (С, с.78); КЕРТІ́НА, *зоол.* – кріт (С, с.72); ЛАСИ́ЦЯ, *зоол.* – ласка, невелика хижа тварина з довгим тонким тілом (С, с.80); МЕДВЕ́ДИК, *зоол.* – медведка, вовчок – шкідник сільськогосподарських рослин, який під'їдає їхнє коріння (С, с.87); МЕ́ДВІДЬ, *зоол.* – ведмідь (С, с.87); МИ́Ш, *зоол.* – миша (С, с.88); МУ́ТЕЛЬ, *ентомол.* – метлик (С, с.91); МУ́ТЛІ, *мн., ентомолог.* – дуже гарні

метелики (С, с.91); ОСЕЇЛЬНЯ, *зоол.* – гусінь (С, с.102); ПАНТА́РКА, *зоол.* – свійський домашній птах родини фазанових, цесарка (С, с.104); ЧЕРВА́К, *зоол.* – черв'як (С, с.149); ШКО́ЛЬКА, *зоол.* – мідія; в окремих регіонах Поділля вживається Скойка (С, с.153); ШУ́ЛЯК, *зоол.* – шуліка (С, с.155).

4. Медична лексика: БЕ́БЕХИ, *мн.,анат.* – нутрощі, тельбухи (С, с.21); БРЕХУ́НКА, *анат.* – вертикальна впадина на потилиці; вважалося, що чим вона глибша, тим більше людина схильна до брехні (С, с.25); ВИКИДА́ТИ, *мед.* – виривати,блювати (С, с.31); ГУЗІ́ЦЯ, *анат.* – сідниця (С, с.43); ЖО́ГА, *мед.* – печія (С, с.53); ЗА́ГА, *мед.* – печія (С, с.55); КІ́ЛАВИЙ, *мед.* – людина, що має пахову грижу (С, с.72); КРІ́ЖІ, *мн.,анат.* – нижня частина спини, попереk (С, с.76); ПА́ГНІСТЬ, *анат.* – ніготь (С, с.103); СТРИКА́ТИ, *мед.* – різко колоти (про постріли у хворих органах) (С, с.133); ХАВКІ́Й, *мн.,анат., зневажл.* – горло (С, с.145) та інші.

5. Обрядова лексика: БА́ТЬКО – чоловік, який виконує на весіллі роль батька нареченого або нареченої, весільний батько (С, с.21); БІ́НДА – кольорова смужка якої-небудь тканини, що використовується як прикраса, деталь святкового одягу дівчини; стрічка (С, с.22); БУК – різка, палиця, кийок для покарання; назва, походить, імовірно, від кия з однойменного дерева, яким били засуджених (С, с.26); ВИТА́ТИ – приймати і пригощати гостей (С, с.32); ВИШЕНЬКІ́Й, *мн.* – цвинтар (назва походить від великої кількості вишень, які з давніх-давен ростуть між могилами) (С, с.33); ВІ́ШКРАБОК – паляничка із залишків тіста, яке зшкрябували зі стінок корита, в котрому розчиняли хліб. Вишкрабок не давали дітям, неодруженим дівчатам, хлопцям (С, с.33); ВІДДА́ТИСЯ – вийти заміж (С, с.33); ВІДПУСТ, *реліг.* – храмове свято (С, с.34); ВУ́ЙКО – дядько з боку матері, брат матері (С, с.37); ВУ́ЙНА – тітка з боку матері, сестра матері (С, с.37); ЖІ́ТИ – 1. Жити в законному чи громадянському шлюбі як чоловік і дружина. 2. Жити з кимось статевим життям (С, с.53); ЛА́ГОДИТИСЯ – готувати страви до приходу гостей чи будь-якого застілля (С, с.79); ЛАНДУВА́ТИ – збирати щось, готувати, заготовляти. Батьки раз на місяць ландували дітям-студентам

передачу (С, с.80); МАКОВЕ́Я, *реліг.* – церковно-календарне свято Маковія на честь святих мучеників Маккавеїв (14 серпня) (С, с.84); МА́ТКА – жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченого або нареченої, весільна мати (С, с.86); МОГРІ́Ч – 1. Частування після вдалого завершення якої-небудь справи. 2. Заручини (С, с.89); НАНА́ШКА, НАНА́ШКО – хрещені мати і батько (С, с.94); ОКОЛІ́Т – сніп (куль) житньої соломи, призначений для *пошивання* покрівлі (С, с.101); ОПРОВА́ДИТИ – відзначити і провести якесь свято (С, с.102); ПЕРЕГУ́ЛЮВАТИ – 1. Момент у весільному обряді, коли перед покриванням нареченої хусткою вона йде перегулювати (перетанцьовувати) з друзками (здебільшого з дітьми); після цього з неї знімають вінок, пов'язують хустку, а вінок одягають на голову старшому дружбі, і вже він танцює з молодими дівчатками (С, с.105); ПЕРЕПІ́Й – момент весільного обряду (останнім часом – на початку весілля), коли гості вручають (перепивають) молодим гроші і подарунки (С, с.105); ПЕ́ТРА, *реліг.* – релігійне свято на честь апостолів Петра і Павла (12 липня) (С, с.106); ПОПРАЗЕ́Н – другий день празника (С, с.113); ПРИМО́ВА – примовляння, замовляння від хвороби чи переляку (С, с.117); ПРОПІ́Й – момент весілля, коли весільна процесія йде від одного з наречених до другого (С, с.119); СКЛА́ДЧИНА – другий день весілля (у понеділок) (С, с.129); СПРАВУВА́ТИ – 1. Період, коли тримається погода, сприятлива для сільськогосподарських робіт (С, с.131); ХОРЕ́НЬКИ, *мн.* – церковні хорогви (С, с.147); ШАЛА́Ш – критий брезентом, толлю чи іншими водонепроникними матеріалами тимчасовий намет великих розмірів для проведення весіль, проводів до армії (С, с.152); ШВА́ГЕР – 1. Брат дружини, шурин. 2. Чоловік сестри, зять (С, с.152) та інші.

Застаріла лексика у Словнику охоплює різноманітні тематичні групи. Це свідчить про те, що мешканці села мали свою історію, вірування, традиції, які передалися з покоління в покоління і збереглися в наш час. Зі Словника постає господарська діяльність мешканців півдня Поділля: вони займалися бортництвом, мисливством, ткацтвом, сільським господарством,

садівництвом. Контакти із молдаванами, росіянами-військовими, росіянами-старообрядцями також залишили відповідний слід у говірковій лексиці. Слова, що стосуються обрядової сфери, також засвідчують факти самобутньої регіональної культури, на яку мали впливи як українська, так і молдавська традиції.

2.4. Говіркові особливості текстів Словника – дослівної фонетичної розшифровки записів спогадів жителів села Шендерівка

2.4.1. Фонетичні особливості текстів

1. Ненаголошена *е* реалізується звуками *и*, *и^е*, *е^и*: збиригти (С,с.173), грóший (С,с.173), чиривики (С,с.174), нима (С,с.174), міні (С,с.174), риволуції (С,с.184), жинилися (С,с.189), типер (С,с.189), дерево (С,с.191), читвертий (С,с.198),систра (С,с.199), лижала (С,с.200), дужи (С,с.201), забиру (С,с.201), Чирнівці (С,с.203), кілóмитрів (С,с. 204), впиред (С,с.209), зимлі (С,с. 211), винин (С,с. 211), тибє (С,с. 211), пиениці (С,с. 212), гроший (С,с.213), цинтнера (С,с. 212), ниділі (С,с. 213), годин (С,с. 213), матиріал (С,с. 215), багато людей було в силі́ (С,с. 215), чириз (С,с. 216), али (С,с. 217), пириживали (С,с. 217), диржаві (С,с. 219), типер (С,с.220), тожи (С,с. 220), пиривирнулася (С,с. 220), двирий (С,с. 220), пиривели в други сило (С,с. 222), вивили (С,с.222), матиріял (С,с.226), ширстяні (С,с. 226), навирху (С,с.227), нидалеко (С,с. 228), виртався (С,с.228), до Жмиринки (С,с. 228), стиціально (С,с. 228), виликими (С,с. 228), пирижити (С,с.230), дирикторів (С,с. 230), відвизи мене (С,с.231), повизу (С,с.231), нависні (С,с. 232), пииниці (С,с. 233), диржаві (С,с. 234), гірши (С,с. 235), риприсірували (С,с.237), виликі (С,с. 242), диривину (С,с. 244).

2. Голосний *е* переходить в *и* після *й* : замітайи (С,с.191), знайиши (С,с. 191), майи (С,с. 192), співайи (С,с.203), пасіюйи (С,с. 203), майиши (С,с. 211), знайи (С,с. 212), думайиши (С,с. 213), стойи (С,с. 213), вмирайи (С,с. 219), майиши (С,с. 220), пізнайиши (С,с. 223), називайися (С,с. 228), тройи (С,с. 229), чуйиши (С,с. 231), повиливайиши (С,с.232).

3. Голосний *і* переходить в *и* після *й*: *постройив* (С,с. 176), *стройився* (С,с. 177).

4. Перехід звука *і* в *и*: *помідори* (С,с. 201), *огирки* (С,с. 209), *попови* (С,с. 209), *смерти* (С,с. 191), *вовкови* (С,с. 197), *снігови* (С,с. 205), *корови* (С,с. 222), *гарту* (С,с. 226), *полудни* (С,с. 202), *њи* (С,с. 233).

5. Також зафіксовано гіперизм – “окання”: *отако-о бомажка* (С, с. 173), *войни не було ніякої* (С, с.204), *наших войск* (С, с.205), *подняли* (С, с.205).

6. Наявність явища синкопи та афери́зи у таких словах як : *мое* (С,с. 176), *Могльові* (С,с. 176), *каут* (С,с. 187), *кае* (С,с. 188), *хтіли* (С,с. 193), *хтів* (С,с. 211), *вічининий* (С,с. 221), *вічинили* (С,с. 222), *каи* (С,с.224), *врвалася* (С,с. 227), *хтять* (С,с. 239), *вьо* (С, с. 181), *Матея* (С, с. 198), *вугляр* (С, с. 226), *адвір* (С, с.232).

7. Також спостерігається явище метатези: *акувірували* (С,с. 179), *в копирації* (С, с.194), *евакувірувався* (С, с.206), *де брати мати ріяла* (С, с.210).

8. Майже повністю зникло протиставлення за твердістю~м’якістю приголосних *р : р’*: *прямо* (С,с.183), *провірати* (С,с.197), *пазурами* (С, с.196), *ларку* (С,с. 200), *бураки* (С,с.202), *бурачинячка* (С,с.202), *пража* (С, с.203).

9. Явище протези: *насирид* (С, с. 196), *поописували* (С, с. 213), *нааякжи* (С, с. 221), *наащож* (С,с.218).

10. Наявність вставного *н* після *м*: *мнясо* (С,с. 190), *времня* (С,с. 193), *вовримня* (С,с. 213), *всьорамно* (С,с. 222).

11. Протиставлення зон кореляцій приголосних фонем за твердістю~м’якістю *т~т’,ц~ц’*: *овец* (С, с. 179), *цьотки* (С, с. 180), *німиц* (С, с. 208), *хлівец* (С, с. 221), *п’яніца* (С, с. 193), *Хмельницка* (С, с. 199), *Вінницка* (С, с. 199), *Каведецьке* (С, с. 202), *цего* (С, с. 207).

12. Стягнення подвоєнних приголосних: *висіля* (С, с. 196), *платя* (С, с. 226), *вугіля* (С, с. 226), *колося* (С, с.233).

13. Фонетично видозмінені форми числівників: *їден* (С, с. 179), *фторий* (С, с. 208), *штири* (С, с. 183) та похідні від них.

14. У звукосполюках *с'в'*, *ц'в'* звичайно відбувається повне ствердіння *в*: *свато* (С, с. 201).

15. Для обстежуваної говірки характерним явищем є так зване «шокання», тобто заміна у вимові *шч* на *ш*: *шоби* (С, с.181), *шоб* (С, с.181), *шо* (С, с.182), *што-то* (С, с.203).

16. В окремих випадках зафіксовано й інші фонетичні явища, наприклад таке як «акання»: *плащадки* (С, с.226), *паєхал* (С, с.209), *падйоми* (С, с.228), *пашол* (С, с.205), *кантора* (С, с.214).

17. Спостерігається відсутність чергування *з* // *ж*, *с* // *ш*, *т* // *ч*: *заблудю* (С, с.192), *заплатю* (С, с.220), *приходю* (С, с.201).

18. Спостерігається фонема *ф* у таких словах: *картофлі* (С, с.232), *фіст* (С, с.190), *фторий* (С, с.208).

19. Спостерігається тенденція до заступлення фонемою *г* фонемою *л*: *нігде* (С, с. 191).

20. Ствердіння *ц'* у звукосполюці *ц'к*, що виступає в прикметниковому суфіксі: *Вінницька* (С, с.199), *Хмельницька* (С, с.199), *Кивидецьке* (С, с. 202).

21. У багатьох південно-східних говорах спостерігається й заступлення африкат *дз*, *дз'* відповідними фрикативними свистячими *з*, *з'*: *я вже гет кукуруз якихось трохи виломала* (С, с.201).

Отже, аналізуючи фонетичні особливості словникового складу та зв'язних текстів, можна зробити висновок, що близько 80 % фонетичних рис дублюються: повне або часткове нерозрізнення наголошених або ж ненаголошених голосних *е*, *и* та *о*; вживання голосних звуків *о* і *е* після шиплячих приголосних; перехід звука *і* в *и*; помірне або сильне «укання»; голосний *е* переходить в *и* після *й*; «акання»; наявність явища афери, синкопи, протези, епентези; наявність вставного *н* після; протиставлення за твердістю ~ м'якістю приголосних *р* : *р'*; стягнення подвоєних приголосних; протиставлення зон кореляцій приголосних фонем за твердістю ~ м'якістю *т* ~ *т'*, *ц* ~ *ц'*; передньоязикові проривні фонemi протиставляються за дзвінкістю – глухістю *д* – *т*, *д'* – *т'* і за твердістю-м'якістю *д* – *д'*, *т* – *т'*;

«шокання»; реалізується фонема |ф|; відсутність чергування *з* // *ж*, *с* // *ш*, *т* // *ч*.

Натомість виявили, що окремі фонетичні риси, які засвідчені на матеріалі Словника, не спостерігаються у текстах: оглушення дзвінких приголосних; наявність вставного приголосного *л* після губних *б*, *п*, *в* замість *й*; перехід звука *а* в *і*. Та навпаки, фонетичні риси, які спостерігаються у текстах, не засвідчені у словниковому матеріалі: заступлення африкат *дз*, *дз'* відповідними фрикативними свистячими *з*, *з'*; ствердіння *ц'* у звукосполучі *ц'к*, що виступає в прикметниковому суфіксі; спостерігається тенденція до заступлення фонем *г* фонемою *ґ*.

Також слід зауважити, що найчастотнішою виявляється така фонетична риса, як повне або часткове нерозрізнення наголошених або ненаголошених голосних *е*, *и* та *о*, вона спостерігається як у словниковому складі так і в зв'язних текстах.

2.4.2. Морфологічні особливості текстів.

1. Поширення дієслівної складеної форми минулого часу: *сапалисьмо* (С, с.202), *сілисьмо* (С, с.202), *здалисьти* (С, с.213), *назбиралисьмо* (С, с.214), *поступилисьмо* (С, с.216), *йшлисьмо* (С, с.220), *їхалисьмо* (С, с.228), *платилисьмо* (С, с.242), *давалисьмо* (С, с.243).

2. У дієсловах II дієвідміни в 2-й ос. однини майб. часу, 3-ій ос. однини або множини теп. часу спостерігається особове закінчення **-т**: *сплят* (С,с. 179), *ходить* (С,с. 179), *кажіт* (С,с.180), *каут* (С,с. 187), *знают* (С,с.187), *принисут* (С,с. 189), *сидит* (С,с. 196), *кажут* (С,с. 200), *стелят* (С,с. 203), *білят* (С,с. 203), *спинят* (С,с. 209), *забирут* (С,с. 209), *бирут* (С,с. 211), *забирают* (С,с. 211), *описуют* (С,с. 211), *прова́дять* (С,с. 220), *стоїт* (С,с. 220), *защипнюот* (С,с. 220), *визут* (С,с. 226), *насідют* (С,с. 226), *насідают* (С,с. 227), *кричит* (С,с. 227), *кончают* (С,с. 230), *дают* (С,с. 230), *наварит* (С,с. 232), *палит* (С,с. 233), *мают* (С,с. 237), *хтят* (С,с. 239), *сидит* (С, с. 189), *підут* (С, с. 189), *принисут* (С, с. 189).

3. Відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи: *границьою* (С, с.221), *тільом* (С, с.214), *з дідусьом* (С, с.210), *колійом* (С, с.193), *Сторожова хата була* (С, с.191), *Тимофійом* (С, с.203), *за Кам'янцьом* (С, с.204), *під самою Фінляндією* (С, с.205), *з Грицьом* (С, с.222).

4. Вказівні займенники подекуди зберігають реліктові (архаїчні) форми: *сеї* (С, с.173), *ся* (С, с.184), *тото* (С, с.184), *се* (С, с.184), *сихо рижих дівок* (С, с.202), *тоті* (С, с.219), *тота* (С, с.224).

5. Рядом варіантів представлені числівники: *ідні* (С, с.179), *їден* (С, с.179), *в'осімдисят* (С, с.208), *трету* (С, с.210), *в тридцять аж сему іздила* (С, с.217), *всітрох* [в усіх трьох] (С, с.222), *шіздисять* (С, с.241), *шіісять два* (С, с.241),

6. У формах вищого й найвищого ступенів порівняння спостерігаються суфікси **-ішч**, **-ч**: *двоє менчих було* (С, с.232),

7. В іменниках I і II відміни в Д.в. і М.в. однини закінчення **и**: *то грав вовкови цілу ніч* (С, с.197), *на снігови* (С, с.205), *прямо по кожушкові* (С, с.226).

8. Іменники типу *люди*, *гості* в Р.в. множини мають закінчення **-ий** (дітий, гостий): *та й наймали людий* (С, с.202), *багато виздыхало людий* (С, с.218), *тожи попови тому давали* (С, с.190).

9. Подекуди зберігаються у фонетично видозміненому вигляді архаїчні форми дав.-місц. відм. множини з флексією -ох (<ьхъ): *на плéчох треба нести* (С, с.216).

10. Ступіювання прикметників за допомогою частки «самий»: *самий крайний* (С, с.198).

Отже, аналізуючи морфологічні особливості словникового складу та зв'язних текстів, можна зробити висновок, що близько 90% морфологічних рис дублюються: відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи; у дієсловах II дієвідміни в 3-ій ос. однини або множини теп. часу спостерігається особове закінчення **-т**; у формах вищого й найвищого

ступенів порівняння широко знані утворення з суфіксами *-ішч-*, *-ч-*; поширення дієслівної складеної форми минулого часу; рядом варіантів представлені числівники; вказівні займенники подекуди зберігають реліктові (архаїчні) форми. Натомість виявили, що окремі морфологічні риси, які засвідчені на матеріалі Словника, не спостерігаються у текстах: форми двоїни іменників ж. р.; у родовому відмінку однини іменників жіночого роду виступає закінчення *-и*; препозитивне вживання частки *-ся*. Та навпаки, у текстах засвідчені деякі морфологічні риси, проте відсутні у словниковому складі: іменники типу *люди, гості* в Р.в. множини мають закінчення *-ий*; ступіювання прикметників за допомогою частки «самий»; архаїчні форми дав.-місц. відм. множини з флексією *-ох* (<ъхъ).

Також слід зауважити, що найчастотнішою виявляється така морфологічна риса, як особове закінчення *-т* у дієсловах II дієвідміни в 2-й ос. однини майб. часу, 3-ій ос. однини або множини теп. часу, вона спостерігається як у словниковому складі, так і у зв'язних текстах.

2.5. Фразеологія Словника в «Окремих сталих виразах, прислів'ях, порівняннях тощо».

До складу «Словника говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюк вводить окремий розділ «Окремі сталі вирази, прислів'я, порівняння тощо» (С., с. 158–167), у якому подає 183 сталих висловів, уживаних в аналізованих говірках. Найбільшу частину становлять приказки та прислів'я, як-от: *Брат – братом, а сир – платний; Вже сонце на заході, а ти ще й нитки не перервав; Вдома не з'їсиш через діти, а на базарі – через старців; Вдягни і пнь, то буде на щосб подобень; В решеті гуляти і на дюрки не ставати; Гарні дівці гарно й в пілці; Дешеву юшку за пліт виливають; До гнилого масла – ще смердючого сиру; Дурних не сіють і не орут, дурні самі ся берут; За бджіл не кажу, а мед солодкий; За хорошим мужиком жінка, як калина, а за п'яницею – біленька як глина; І в поле мене не бери, і дома мене не лиши; Йванку, не гайся: робиш,*

не робиш – хитайся; Купим, як пса облупим; Лайка – байка, битва – молитва; Не хвали сам себе, хай тебе люди похвалять; Не годен нічо робити, то й не рипайся; Треба все вміти робити, але нічого не робити; У піст готуй до Бога міст; На чужих жінок не заглядайся, а за своєю приглядайся; Не бійся ведмедя, а бійся блохи.

Також розділ цінний тим, що містить говіркові подільські фразеологізми: *Братися в барки* (хапати когось за груди під час бійки. У перен. знач. – битися); *Б'ються, як сліпі коні* (Жорстоко, без жалю); *В губах з раня нічого не мав* (нічого не їв); *Вивертати кожуха* (сварити, лаяти когось); *Гáдина солона* (про дуже погану людину); *Голова і два вуха* (телепень); *Докладати стільчика* (доносити на когось); *Дурно і пусто* (без причини, ні за що); *Жити на віру* (жити в цивільному шлюбі без офіційного оформлення стосунків); *Зам'явся лад* (безлад, розгاردіаш у справах, у господарстві); *Змити голову* (позбутися, здихатися якогось клопоту, мороки і т.п.); *Ліпити сліпого до плота* (говорити дурниці); *Нате і мою квартичку на свячену воду* (про влізливу, надокучливу людину); *Ні сіло, ні впало – віддай, бабо, сало* (ніз того, ні з сього, раптово); *Перевернути очі* (дико глянути); *Протягувати (протягати) руки до когось* (бити); *Сісти маком* (тихо); *Січку різати* (сварити); *У голову заходитися* (дуже переживати); *Куристь, як чорт дорогою* (дуже багато); *Пішов, як камінь у воду* (зник безслідно); *Треба, як макогін у космосі* (про непотрібну річ); *Обмок, як вовк, обкис, як лис, обмерз, як пес – та все задурно* (марно).

Окрему групу становлять сталі порівняння, наприклад: *Втріскався, як чорт у суху гиялку*; *Заробився, як Мошко на крупах* (варіант: на перцьові); *Злий, як меч*; *Знати, як облупленого* (добре знати); *Крутий, як шлях з Мервинець до Івонівки*; *Спритний, як мéдвідь до горобців*; *Ходить, як розчина* (про надмірну товсту людину, в якої під час ходи аж сало хитається); *Худий, як дримба*; *Як возом їде*; *Як сім баб пошептало*; *Як украв* (дуже мало чогось принести, купити).

Таким чином, «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка становить цінність і як джерело вивчення подільської говіркової фразеології, з одного боку, та регіонального фольклору, з іншого боку.

Говірки як особливий колоритний пласт української розмовної мови здавна цікавили дослідників. Це було зумовлено насамперед їхнім місцем і значенням в історії формування української літературної мови, яка завжди збагачувалася цілющими джерелами народних говорів, розширюючи завдяки цьому свої виражальні та стилістичні можливості. Цей процес не припиняється й сьогодні, виявляється у нових формах, що органічно синтезують особливості функціонування діалектної мови на різних її структурних рівнях. На думку дослідників, «народнорозмовна мова – це невичерпне, вічнодіюче джерело, з якого постійно надходить поповнення, і на основі якого відбувається процес оновлення літературної мови» [109, с. 73].

На матеріалі Словника нами була досліджена південноподільська говірка села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я на різних мовних рівнях: фонетичному, морфологічному та лексичному.

Дослідивши праці таких відомих мовознавців, як П. Ю. Гриценка та С. П. Бевзенка, було виокремлено корпус фонетичних та морфологічних рис подільських говірок. Таким чином зіставивши ці риси, можемо говорити, що досліджуваним говірці притаманне повне або часткове нерозрізнення наголошених або ж ненаголошених голосних *е*, *и* та *о*. Вони виступають незалежно від наголосу. Наприклад: *ду́жи*, *заби́рі*, *забу́димо*, *збирéш*, *звині́ти*, *зилéний*, *литі́ти* та ін.

В окремих випадках замість *і* можуть виступати й інші звуки. Так, наприклад у словах *Андрей*, *лед* можемо спостерігати перехід *і* в *е*. На нашу думку, це пояснюється впливом російської мови. Також у багатьох словах замість *і* виступає *и*: *вита́ти*, *ина́кии*, *смі́тя*, *цвита́*, *сі́ний* та ін.

Варто зазначити, що у таких словах, як *бра́тови, попо́ви, сві́тови* та ін., тобто в іменниках дав. відмінка однини у закінченні *-ові* спостерігається перехід *і* в *и*.

У своїй праці П. Ю. Гриценко зазначає, що розрізнення *о* та *у* в ненаголошеній позиції відсутнє, тобто спостерігається помірне «укання». Ілюструє цю рису і Словник: *кужу́х, кугу́т, молдува́ни, уну́ки*.

Досить виразно простежується стягнення подвоєних приголосних у словах: *взутя́, висі́ля, житя́, пла́тя, пру́тя, смитя́*. У процесі дослідження було виявлено, що у говірці с. Шендерівка фонема *ф* часто реалізована [*ф'іст*], [*ф'іртка*]. Як і в літературній мові, передньоязикові проривні фонemi протиставляються за дзвінкістю-глухістю (*д – т, д' – т'*) і за твердістю-м'якістю (*д – д', т – т'*).

Також можемо спостерігати наявність таких явищ, як афереza, синкопа, епентеза, апокопа та протеза. Щоправда, представлені ці явища в невеликій кількості, але й вони заслуговують на увагу дослідника. Для обстежуваної говірки характерним явищем є так зване «шокання», тобто заміна у вимові *шч* на *ш*: *на́шо, шо, якшо́*.

Активно представлені в Словнику і така фонетичні риси, як наявність вставного *н* після *м*, зникання протиставлення за твердістю~м'якістю приголосних *р : р'*.

Що стосується морфологічного рівня, то в досліджуваній говірці найчастіше спостерігається така морфологічна риса, як особове закінчення *-т* у дієсловах II дієвідміни в 3-ій ос. однини або множини теп. часу: *ба́чут, мають, нисут, хо́чут, чита́ють, прийду́т* та ін.; поширення дієслівної складеної форми минулого часу: *ходилисьмо, сапалисьмо, му́сілисьмо, назбира́лисьмо* та ін.; форми двоїни іменників ж. р.: *дві відрі, дві корові, дві дорозі, дві хаті, дві руці* та ін.; варіанти числівників: *два́дцять, де́вять, сімна́дцять, ші́здисять* та ін.; реліктові (архаїчні) форми займенників: *се, севó, серго* та ін.

Отже, опрацювання діалектизмів подільських говірок дає змогу констатувати, що на фонетичному та морфологічному рівнях вони є типовими подільськими, хоч і зазнають впливу сусідніх говорів.

Нами був досліджений і лексичний склад Словника з погляду її походження, методом суцільної вибірки зі Словника було вилучено 15 запозичених лексем: 8 із них – полонізми, з російської мови було запозичено 2 лексеми, з румунської мови представлено також 2 запозичення (за ЕСУМ ми встановили східнороманське походження ще 2 лексем), з англійської мови запозичено 1 лексему, із турецької мови зафіксовано 1 запозичення.

Слід зазначити, що ми дослідили також застарілу лексику, представлену в Словнику, зокрема і за тематичним принципом: лексика, що відображає життя та господарську діяльність мешканців, лексика, що відображає історію та традиції мешканців населеного пункту, антропоніми, топоніми, прислівникова та дієслівна лексика, службові слова. Також нашу увагу привернули інші тематичні групи лексики, представлені у Словнику, які відображають світогляд, культуру, господарську діяльність подолян, хоча такі слова й не марковані як застарілі (кулінарна, ботанічна, медична, зоологічна та обрядова лексика).

До складу «Словника говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» також входить окремий розділ «Окремі сталі вирази, прислів'я, порівняння тощо», що містить 183 сталих виразів різної структури, і який є цінним як джерело вивчення подільської говіркової фразеології та регіонального фольклору.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було зроблено спробу розглянути говірку одного села як предмет дослідження діалектології. Відзначаємо значні теоретичні та практичні здобутки в цьому напрямі. В україністиці з поч. ХХ ст. накопичилися сотні статей, монографічних описів (М. Лесюк, Я. Янів та ін.), хрестоматій діалектних текстів (Ю. Бідношия, Л. Дика, П. Приступа, П. Гриценко, Л. Москаленко та ін.), дисертацій (О. Вінтоняк, , словників (І. Сабадош, О. Горбач, Р. Осташ, І. Верхратський та ін.), у яких представлено системний опис однієї говірки або репрезентовано її лексичну систему.

Використовуючи матеріали відділу діалектології Інституту української мови, висвітлені на офіційному сайті установи, ми вилучили праці, що стосуються говірки одного села та згрупували їх за такими типами аналізу: лексикографічні праці (8 найменувань), хрестоматії текстів (3 найменування), монографічні описи (2 найменування), дисертації (1 найменування) та статті (понад 30 найменувань).

Аналіз цих праць за ареалогічним принципом засвідчив, що станом на сьогодні найбільше підготовлено лексикографічних праць про говірки південно-західного наріччя (6 найменувань), а північне наріччя має найменше таких словників (2 найменування).

Опрацювавши бібліографічний показник «Подільський говір» (Вінниця, 2013), ми вилучили всі наукові праці, присвячені аналізу говірки одного населеного пункту Поділля, і згрупували їх за предметом аналізу, зокрема лінгвальних рис подільського говору на лексичному, фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Встановлено, що найактивніше досліджувалася лексика подільського говору, що можна пояснити реалізацією українського наукового проекту «Лексика Поділля» з 2000 року.

Також ми дослідили російський досвід у вивченні говірки одного села, зокрема праці таких російських вчених, як В. Й. Тростянського, Н.П. Гринкової, О.М. Бескровного.

Лексикографічною працею, яка представляє подільську говірку є «Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка із загальним обсягом близько 2500 діалектних слів, їхніх фонетичних варіантів та сталих виразів, записаних автором у рідному селі Шендерівка та інших населених пунктах Могилів-Подільського району Вінницької області протягом майже 40 років.

Нами було досліджено фонетичні, морфологічні та лексичні особливості представленої у Словнику Д. Крохмалюка говірки.

Аналізуючи фонетичні особливості представленої лексики у Словнику, ми зафіксували такі фонетичні риси подільського говору, як повне або часткове нерозрізнення наголошених або ненаголошених голосних *е, и* та *о*, вона зафіксована в 112 слововжитках; протиставлення за твердістю ~ м'якістю приголосних *р : р'* (32 слововжитки) та твердий приголосний *т* у формах 3-ої ос. дієслів тепер. часу і у формі 2-ої ос. множини наказового способу (40 слововжитків). Частотними виявилися для південноподільських говірок, представлених у Словнику Д. Крохмалюка, і такі риси: явище синкопи (11 слововжитків); субституційні процеси (9 слововжитків); протиставлення зон кореляцій приголосних фонем за твердістю-м'якістю *т-т', ц-ц'* (11 слововжитків); стягнення подвоєнних приголосних (8 слововжитків).

Натомість відома говіркова риса подільської фонетики – вживання протетичного *г* виявилася спорадично зафіксованою в Словнику (2 слововжитки).

На морфологічному рівні нами були зафіксовані такі риси, як відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи, вона зафіксована у 14 слововжитках; особове закінчення *-т* у дієсловах II дієвідміни в 3-ій ос. однини або множини теп. часу (40 слововжитків); поширення дієслівної складеної форми минулого часу (14 слововжитків);

форми двоїни іменників ж. р. (10 слововжитків); варіанти числівників (11 слововжитків); реліктові (архаїчні) форми займенників (17 слововжитків).

Найменше представлено такі морфологічні риси, як усичення закінчень прикметників та присвійних займенників ж. р. в дав. і місц. в. одн. (3 слововжитки); у формах вищого й найвищого ступенів порівняння суфікси **-ишч-**, **-ч-** (6 слововжитків); препозитивне вживання частки **-ся** (у 2 слововжитках); у родовому відмінку однини іменників жіночого роду виступає закінчення **-и**, ця морфологічна риса засвідчена лише в 1 слові.

Також нашу увагу привернув лексичний рівень представлених лексем у Словнику. Говірка Могилівського Придністров'я протягом тривалого часу запозичила певний обсяг іншомовних лексичних одиниць, що охоплюють різноманітні тематичні групи: назви предметів побуту й життя людського суспільства, прислівникова лексика, назви частин тіла людини, назви спорідненості та свояцтва та службові слова. На основі аналізу словника Д. Крохмалюка можемо стверджувати, що найбільше запозиченої лексики представлено у такій тематичній групі як назви предметів побуду й життя людського суспільства (10 слововжитків).

Слід зауважити, що в Словнику представлена велика кількість застарілої лексики. Оскільки одним із наших завдань є з'ясувати й етнографічну, культурологічну цінність «Словника говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка, то ми схарактеризували застарілу лексику Словника за тематичним принципом. Застаріла лексика у Словнику охоплює різноманітні тематичні групи. Це свідчить про те, що мешканці села мали свою історію, вірування, традиції, які передалися з покоління в покоління і збереглися в наш час. Зі Словника постає господарська діяльність мешканців півдня Поділля: вони займались бортництвом, мисливством, ткацтвом, сільським господарством, садівництвом. Контакти із молдаванами, росіянами-військовими, росіянами-старообрядцями також залишили відповідний слід у говірковій лексиці. Слова, що стосуються обрядової сфери, також засвідчують факти

самобутньої регіональної культури, на яку мали впливи як українська, так і молдавська традиції.

Також нами було проаналізовано фонетичні особливості зв'язних текстів, представлених у Словнику. Порівняно із словниковими статтями, констатуємо, що близько 80 % фонетичних рис дублюються: повне або часткове нерозрізнення наголошених або ж ненаголошених голосних *е*, *и* та *о*; вживання голосних звуків *о* і *е* після шиплячих приголосних; перехід звука *і* в *и*; помірне або сильне «укання»; голосний *е* переходить в *и* після *й*; «акання»; наявність явища афери, синкопи, протези, епентези; наявність вставного *н* після; протиставлення за твердістю ~ м'якістю приголосних *р* : *р'*; стягнення подвоєних приголосних; протиставлення зон кореляцій приголосних фонем за твердістю ~ м'якістю *т* ~ *т'*, *ц* ~ *ц'*; передньоязикові проривні фонemi протиставляються за дзвінкістю – глухістю *д* – *т*, *д'* – *т'* і за твердістю-м'якістю *д* – *д'*, *т* – *т'*; «шокання»; реалізується фонема *ф*; відсутність чергування *з* // *ж*, *с* // *ш*, *т* // *ч*.

Натомість виявили, що окремі фонетичні риси, які засвідчені на матеріалі Словника, не спостерігаються у текстах: оглушення дзвінких приголосних; наявність вставного приголосного *л* після губних *б*, *п*, *в* замість *й*; перехід звука *а* в *і*. Та навпаки, фонетичні риси, які спостерігаються у текстах, не засвідчені у словниковому матеріалі: заступлення африкат *дз*, *дз'* відповідними фрикативними свистячими *з*, *з'*; ствердіння *ц'* у звукосполуці *ц'к*, що виступає в прикметниковому суфіксі; спостерігається тенденція до заступлення фонemi *г* фонемою *ґ*.

Також слід зауважити, що найчастотнішою виявляється така фонетична риса, як повне або часткове нерозрізнення наголошених або ненаголошених голосних *е*, *и* та *о*, вона спостерігається як у словниковому складі так і в зв'язних текстах.

Аналізуючи морфологічні особливості словникового складу та зв'язних текстів, висновкуємо, що близько 90% морфологічних рис дублюються: відмінювання іменників м'якої та мішаної груп за зразком твердої групи; у

дієсловах II дієвідміни в 3-ій ос. однини або множини теп. часу спостерігається особове закінчення *-т*; у формах вищого й найвищого ступенів порівняння широко знані утворення з суфіксами *-ішч-*, *-ч-*; поширення дієслівної складеної форми минулого часу; рядом варіантів представлені числівники; вказівні займенники подекуди зберігають реліктові (архаїчні) форми. Натомість виявили, що окремі морфологічні риси, які засвідчені на матеріалі Словника, не спостерігаються у текстах: форми двоїни іменників ж. р.; у родовому відмінку однини іменників жіночого роду виступає закінчення *-и*; препозитивне вживання частки *-ся*. Та навпаки, у текстах засвідчені деякі морфологічні риси, проте відсутні у словниковому складі: іменники типу *люди, гості* в Р.в. множини мають закінчення *-ий*; ступіювання прикметників за допомогою частки «самий»; архаїчні форми дав.-місц. відм. множини з флексією *-ох* (<ъхъ). Саме комплексне дослідження і словникового складу, і зв'язних текстів, представлених у Словнику, дає нам змогу зробити системний опис говірки.

Також не залишився без уваги окремий розділ «Окремі сталі вирази, прислів'я, порівняння тощо», що входить до складу Словника, у якому автор подає 183 сталих висловів, уживаних в аналізованих говірках. Найбільшу частину становлять приказки та прислів'я.

Таким чином, «Словник говірки села Шндерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я» Д. Крохмалюка становить цінність і як джерело вивчення подільської говіркової фразеології, з одного боку, та регіонального фольклору, з іншого боку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсенич П.І. Березуни (біографічні відомості про уродженців Нижнього Березова Косівського району). Івано-Франківськ. 1994. 32 с.

2. Астаф'єва М. М., Воронич Г.В. Словник гуцульських говірок Річки та Яворова: у 4-х томах. Івано-Франківськ. 2014. 516 с.
3. Атлас української мови: в 3 т. / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні [та ін]. Київ. 1984–2001.
4. Бабчук М. В. Особливості говіркового мовлення у селі Кацмазові Жмеринського району Вінницької області. *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 142–146.
5. Багрійчук В. Лексико-семантична група на позначення кухонного начиння в говірці с. Станіславівка Віньковецького району Хмельницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2013. Вип. 11. С. 221–226.
6. Багрійчук В. Лексико-семантична група на позначення кухонного начиння в говірці с. Станіславівка Віньковецького району Хмельницької області. *Науковий часопис Східноpodільського лінгвокраєзнавчого центру : зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів*. 2013. Вип. 2. С. 3–6.
7. Бевза О. Назви дійових осіб обряду весілля у говірці с. Гарячківка. *Діалектологічні студії : зб. наук. праць*. 2004. С. 47.
8. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Київ. 1980. 242 с.
9. Безлай Ф. Опыт работы над словенским этимологическим словарем. *Вопросы языкознания*. 1967. № 4. С.10–11.
10. Березовська Г. Г. Номінація чоловічих головних уборів у говірці села Степашки Гайсинського району Вінницької області. *Матеріали всеукраїнської науково практичної студентської конференції, присвяченої*
11. Березовська Г. Г. Особливості словозміни іменників говірки с. Дзендзелівка Маньківського району Черкаської області. *Діалектологічні студії : зб. наук. праць*. 2004. С. 11–15.
12. Бескровний А.М. Из истории образования переходного украинско русского диалекта в Воронежской области. Москва. 1949. С. 312–319.

13. Бідношия Ю.І., Дика Л.В. Говірка села Машеве Чорнобильського району. Тексти. Частина перша. Київ. 2003. 456 с.
14. Бондар І. В. Структурна організація сільськогосподарської лексики села Писарівка Вінницького району Вінницької області. *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип.1. С. 89–93.
15. Буніч О. Зі спостережень над номінацією рис людини в говірці села Вербка Чечельницького району Вінницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2013. Вип. 11. С. 178–182.
16. Бухенко О. Оцінке в говірковій номінації (на матеріалі говірки с. Соколівка Жашківського району Черкаської області). *Діалектологічні студії : зб. наук. праць*. 2004. С. 22.
17. Вальчук М. П. Номінація сільськогосподарських знарядь праці у говірці села Старостинці Погребищанського району Вінницької області. *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 93–96.
18. Величко А. М. Номінації одягу, взуття, прикрас в говірці села Берестівка Липовецького району Вінницької області. *Лінгвістичні читання : зб. наук. статей*. 2008. Вип. 1. С. 167–172.
19. Вергелес М. В. Лексика говірки села Сутиски Тиврівського району Вінницької області. *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 129–134.
20. Верхратский І. Взорці бесіди галицьких Лемків. Про говор галицьких лемків. Львів. 1902. С. 164–387.
21. Ветухова О. Говор слободы Алексеевки Старобельского уезда Харьковской губернии. РФВ.Т. 1894.
22. Вінтоняк О.В. Фонологічна, морфологічна і лексико-семантична система говірки села Баня-Березів Косівського району: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2011.
23. Волощук Т. В. Лексика говірки села Гриненки Немирівського району Вінницької області у відношенні до літературного ідіому (на

матеріалі сільськогосподарської лексики). *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 85–89.

24. Воронич Г.В., Москаленко Л.А., Пономар Л.Г. Говірка села Машеве Чорнобильського району. Частина друга. Київ. 2003. 608 с.

25. Гаєвський С. Говірка села Михиринець Старокостянтинівського повіту Волинської губернії. *Філологічний збірник пам'яті К. Михальчука*. 1915. С. 38–47.

26. Гарнюк О. Д. Назви хліба у говірці с. Кунча Теофіпольського р-ну Хмельницької області. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету*. 2008. Вип. 3. С. 70–72.

27. Гвоздьовська Ж. В. Темпоральна семантика прийменників говірки селища міського типу Смотрич Дунаєвського району Хмельницької. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2010. Вип. 5. С. 13–16.

28. Гладкий П. Говірка села Блиставиці Гостомельського району на Київщині. Київ. 1928.

29. Гладкий П. Говірка села Нехворощі Андрушівського району Бердичівської округи. Київ. 1929.

30. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнослов'янських говірок: Луганськ. 2005. 591 с.

31. Говірки Чорнобильської зони / П.Ю. Гриценко, Н.П. Прилипко, О.А. Малахівська, Л.А. Москаленко, Л.Г. Анісімова, Ю.Б. Бідношия, С.П. Гриценко, Л.В. Дика, М.В. Поістогова, Л.В. Рябець. Київ. 1996. 358 с.

32. Голоскевич Г. К. Описание говора села Бодачевки (Колодиевки) Ушицкого уезда Подольской губернии . Т. 14, кн. 4. 1910. С. 107–131.

33. Горбач О. Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща). *Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів. 2003. С. 454–488.

34. Горбач О. Південна буковинсько-покутська говірка с. Милемовець бл. Радовець. Мюнхен. 1997. С. 328–373.
35. Горбач О. Словник говірки села Негостина (Румунія). *Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів. 2003. С. 422–453.
36. Гордієнко Н. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики. *Українська мова*. 2011. № 3. С. 67–73.
37. Горобець А. Обрядова лексика говірки села Джурин Шаргородського району Вінницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. Вип. 10. С. 203–207.
38. Гороф'янюк І. В. Сучасний стан лексики флори подільських говірок (на прикладі говірки с. Бучая Новоушицького району Хмельницької області). *Наук. вісник Ізмаїльського держ. гуман. ун-ту. Філологічні науки : зб. наук. праць*. Ізмаїл : Ред.-вид. відділ ІДГУ, 2006. Вип. 21. С. 70–73.
39. Гороф'янюк І. До характеристики морфологічної системи української говірки с. Булаєшти Республіки Молдова. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія. Збірник наукових праць*. Вінниця : ВДПУ, 2012. Вип. 16. С. 275–283.
40. Гороф'янюк І. Лінгвальне портретування українського села Булаєшти Республіки Молдова: фонетичні паралелі з подільським говором. 2012. Вип. 7. С. 57–63.
41. Горпинич В.О. Морфологія української мови : підручник. Київ. 2004. С. 335.
42. Горюн Н. Назви городніх рослин у говірці с. Дзензелівка Маньківського району . *Діалектологічні студії : зб. наук. праць*. Умань. 2004. С. 12–13.
43. Гордієнко Н.Г. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики. *Українська мова*. 2011. № 3. С. 67–73.
44. Грицак Є. Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі. *Зап. наук. т-ва ім. Т. Шевченка*. 1930. Т. 99. С. 323–335.

45. Грицак Є. Говірка села Могильної на Поділлі. *Вибрані українознавчі праці*. 2002. С. 173–187.
46. Грицаюк О. Номінаційні процеси в обрядовій лексиці говірки села Березна Хмільницького району Вінницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2012. Вип. 10. С. 207–213.
47. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору. Київ. 1994.
48. Дердюк А. Р. Деякі особливості говірки села Заміхів Новоушицького району Хмельницької області. *Зб. студ. наук. праць Київ. пед. ін-ту: іст.-філол. та пед. науки*. 1955. Вип. 1. С. 77–90.
49. Деренівська О. Назви посуду та кухонного начиння у говірці с. Залуччя Чемеровецького району Хмельницької обл. *Молоді науковці Поділля : здобутки та перспективи досліджень : матеріали Міжнародної науково практичної конф. студентів і магістрантів*. 2012. С. 171–174.
50. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (Вступні розділи). Ужгород. 1966. 99 с.
51. Дудник О. Зоонім курка як компонент фразеологізмів говірки с. Соколівка Жашківського району Черкаської області. *Діалектологічні студії : зб. наук. праць*. 2004. С. 24.
52. Етимологічний словник української мови / голов. ред. О. С. Мельничук. Київ. 1982. Т. 1. 632 с.
53. Етимологічний словник української мови / голов. ред. О. С. Мельничук. Київ. 1989. Т. 3. 553 с.
54. Євтушок О. Сучасні тенденції розвитку діалектної лексики. 2011. №7. С. 38–40.
55. Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ. 1973. 155 с.
56. Зборовець В. З матеріалів до характеристики мови окремих сільських господарів с. Пановець Кам'янецької округи. *Зап. Кам'янець-Подільського наук. при УАН тва*. 1926. Т. 1. С. 9–12.
57. Зілинський І. Лемківська говірка села Явірок. 1934.

58. Зотікова О. Ю. Із спостережень над мікологічною лексикою говірки села Павлівка Калинівського району Вінницької області. *Мовна палітра Поділля : філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 36–44.
59. Іванченко М. Говірка с. Велика Севастьянівка Христинівського району у світлі фонозапису. *Краєзнавчі студії : зб. наук. праць*. 2009. С. 11–15.
60. Іванченко Н. Л. Лінгвальні особливості номінації оберегів та застережень у подільській говірці с. Краснопілка Гайсинського району Вінницької області. *Мовна палітра Поділля : філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 175–180.
61. Ільницька І. Назви взуття в говірці села Шманьківці Чортківського району Тернопільської області. *Мовна палітра Поділля: Зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів*. 2013. Вип. 2. С. 32–35.
62. Ільницька І. Назви одягу в говірці села Шманьківці Чортківського району Тернопільської області. *Мовна палітра Поділля: Зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів*. 2012. Вип. 10. С. 173 – 179.
63. Іщенко Л.Р. Номінація поховально-поминальних обрядів села Бушинка Тиврівського району Вінницької області. *Мовна палітра Поділля : філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 158–168.
64. Ковальова Ю. Особливості говірки села Педоси Хмельницького району Хмельницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2012. Вип. 10. С. 199–202.
65. Ковальчук В. П. Топонімічний портрет села Мізяківські Хутори Вінницького району Вінницької обл. *Лінгвістичні читання : зб. наук. статей*. 2010. Вип. 3. С. 110–114.
66. Ковальчук Т. Антропонімія села Кошелівка Красиївського району Хмельницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2012. Вип. 10. С. 145–150.
67. Козаченко І. В. Лексико-семантичний аналіз номінації рис людини в мікродіалекті с. Криштопівка Іллінецького району Вінницької

області. *Мовна палітра Поділля : філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. I. С. 68–74.

68. Коломієць О. Прислівникова система говірки села Росоша Липовецького району Вінницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2013. Вип. 11. С. 226–233.

69. Косенко Дм. Матеріали до вивчення мови колгоспного села.

70. Кузьмич Н. Семантико-словотвірні особливості назв лікарських рослин говірці с. Пугачівка Уманського району. *Діалектологічні студії : зб. наук. праць*. 2004. С. 29.

71. Купрейчук Л., Гороф'янюк І. В. Фонетичні особливості говірки с. Чорна Гребля Бершадського району Вінницької області. *Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики*. 2013. Вип. 11. С. 49–52.

72. Курдибаха В. Особливості лексичної номінації в говірці села Пеньківка Шаргородського району Вінницької області (на матеріалі ботанічної лексики). *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2013. Вип. 11. С. 187–192.

73. Кутинська Ю. Лексика на позначення жіночих прикрас у говірці с. Цибулів Монастирищенського району Черкаської області. *Діалектологічні студії : зб. наук. праць*. 2004. С. 30.

74. Лесів М. Українські говірки в ПНР. ЗСА-Канада. 1993. С. 53–54.

75. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ. 2008. С. 206–326.

76. Леснова В. Роль діалектологічної практики в дослідженні сучасного говіркового мовлення (на матеріалі з села Ярівка Хотинського району Чернівецької області). *Сучасні проблеми мовознавства*. 2016. Вип. 21. С. 99–106.

77. Лисенко П.С. Говірка села Михайло-Коцюбинського, Чернігівської області. С. 61–83.

78. Ліщук Т. Власні географічні назви села Шпичинці Хмельницького району Хмельницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2012. Вип. 10. С. 141–145.
79. Ломага М.І. Арданівська бесіда: говірка села Арданово Іршав. р-ну Закарпатської обл. 2013. 64 с.
80. Мазурик М. М. Із спостережень над лексикою на позначення людини та її рис у говірці с. Хоменки Шаргородського району Вінницької області. *Філологічний збірник з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 75–78.
81. Мельничук О. С. Південноподільська говірка с. Писарівки (Кодимський район Одеської області). *Діалектологічний бюлетень*. 1951. Вип. 3. С. 45–69.
82. Мельничук О. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області). *Лексикографічний бюлетень Інституту мовознавства АН УРСР*. 1952. Вип. 2. С. 67–98.
83. Метельська Л. Лексика на позначення зовнішності людини у говірці с. Черповоди Уманського району Черкаської області. *Діалектологічні студії: зб. наук. праць*. 2004. С. 33.
84. Миколіук К. Л. Лексика традиційного народного ткацтва подільської говірки села Старого Пикова Калинівського району Вінницької області. *Мовна палітра Поділля : філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип.1. С. 97–100.
85. Михальчук К.П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с говорами Галичины. 1877. Вип. 2. С. 512.
86. Мозолук О. М. Просторові словосполучення говірки села Голгочі Підгаєцького району Тернопільської області. *Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 122–124.
87. Молоченко В. М. Особливості говіркового мовлення мешканців села Стратіївка Чечельницького району Вінницької області. *Мовна палітра Поділля : філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 139–142.

88. Москаленко А. А. Нарис історії української діалектології. Одеса. 1961. 48 с.; 1962. 125 с.
89. Музика О.І. Північноукраїнське наріччя в ареальній системі української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2000. Вип. 1. С. 79–86.
90. Негрич М. *Скарби гуцульського говору: Березови*. Львів. 2008. 221с.
91. Николаев С. Л., Толстая М. Н. Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком и образцами текстов. Москва. 2001. 232 с.
92. Носко К. Фонетичні та лексичні особливості села Шаровечка Хмельницького району Хмельницької області. *Зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів*. 2013. Вип. 2. С. 42–44.
93. Омеляненко І. Із спостережень над мовою колгоспного села.
94. Онофрійчук О. Бджільницька лексика в говірці с. Свинарка Уманського району. *Діалектологічні студії: зб. наук. праць*. 2004. 35 с.
95. Осадчук І. Скарби подільського говору: село Ободівка Тростянецького району Вінницької області. *Філологічні студії: збірник наукових праць студентів*. 2012. Вип. 10. С. 192–194.
96. Остап Р., Остап Л. Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області. *Діалектологічні студії*. Львів. 2010. С. 346–410.
97. Панасенко О. Морфологічні особливості говірки смт Тростянець Вінницької області. *Діалектологічні студії: зб. наук. праць*. 2004. С. 37.
98. Панчук І. Фонетичні особливості говірки с. Тимар Вінницької області. *Зб. матеріалів Всеукр. студентської наук. конф. (3 квітня 2008 р.)*. 2008. С. 53–54.
99. Пашніцька Т. В. Просторова семантика прийменників у говірці села Підпилип'я Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької

області. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2009. Вип. 4. С. 48–51.

100. Підгородецька Т. Явище варіювання у лексичній системі говірки села Щурівці Гайсинського району Вінницької області. *Філологічні студії : зб. наук. праць студентів*. 2013. Вип. 11. С. 207–212.

101. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / Уклад. : І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця. 2013. 141 с.

102. Поліщук К. Городні культури говірки с. Оксанина Уманського району. Умань. 2004. 39 с.

103. Приступа П.І. Говірки Брюховицького району Львівської області. Київ. 1957. С. 114–133.

104. Родина М.А. Говор села Апухтино Одоевского района Тульской области. Москва. 2012.

105. Русак О. О. Лексичні і граматичні процеси у мовному просторі села Олександрівна Тростянецького району Вінницької області. *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 155–121.

106. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород. 2008. 480 с.

107. Сагаровський А.А. Вокалізм українських говірок Белгородської області. *Філологія*. 1979. Вип. 12. С. 26–31. (с.1)

108. Сагаровський А.А., Карнаушенко Г.Н. Цінний унесок у діалектне словництво : [рецензія на діалектологічний словник: Негрич М. Скарби гуцульського говору Березови]. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Сер.: Філологія*. № 854. Вип. 57. С. 228 – 231.

109. Сайфудінова Г. П. Говірка і культура мого села. Черкаси. 2018. 73с.

110. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини). Харків. 2012. 217 с.

111. Скаун О. Фонетичні особливості говірки с. Харпачка Гайсинського району Вінницької обл. *Зб. наук. праць студентів, магістрантів, викладачів*. 2008. Вип. 3. С. 47–48.
112. Суходольська Т. М. Номінації рослин в мікросистемі говірки села Парпуриці Вінницького району. *Зб. наук. статей*. 2008. Вип. 1. С. 159–163.
113. Тимченко Ю. Власні назви мешканців села Красного Вінницького району Вінницької області у мовній картині світу українців. *Зб. наук. статей*. 2011. Вип. 4. С. 81–88.
114. Український діалектний фонофонд / Уклад. : П. Ю. Гриценко, О. А. Малахівська, М. В. Поістогова ; передм. П. Ю. Гриценка. Київ. 2004. 167с.
115. Усатюк С. В. Номінація страв у говірці села Голдашівка Бершадського району Вінницької області. *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 59–63.
116. Філіпова І. В. Номінації обряду сватання в говірці с. Вітківці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької області. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету*. 2008. Вип. 3. С. 73–76.
117. Хобзей Н. Сучасне українське діалектне словництво. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006. Вип. 15. С. 819–826.
118. Хращевський М. Особливості Подільської говірки в письмових роботах вступників до Вінницьких ВИШ'ів: матеріали до діялектології Поділля. *Записки Вінниц. укр. пед. технікуму ім. І. Франка*. Вінниця, 1929. Т.1. С. 107–133.
119. Швець Н. Д. Особливості говіркового мовлення села Гриженці Тиврівського району Вінницької області. *Філол. зб. з регіональних проблем*. 2008. Вип. 1. С. 135–139.

120. Щусь Н. Номінація посуду та кухонного начиння в говірці села Красне Тиврівського району Вінницької області. *Лінгвістичні читання: зб. наук. статей*. 2011. Вип.4. С. 209–218.

ДЖЕРЕЛА

С – Крохмалюк Д. Словник говірки села Шендерівка та інших населених пунктів Могилівського Придністров'я. Київ. 2015. 248 с.